

KARL ROBERT PUSTA VÄLISMINISTRINA 1924–25

Heino ARUMÄE

Ajaloo Instituut. Rütüli 6, EE-0001 Tallinn, Eesti

Eesti Vabariigi välispoliitika rajajate hulka kuulunud võimekas diplomaat Karl (Kaarel) Robert Pusta (1883–1964) oli välisministriks 1924. aasta juunist kuni oktoobrini 1925. Artiklis on iseloomustatud tema välispoliitilisi tõekspidamisi, tähtsamaid eesmärke ja praktilist tegevust nende realiseerimisel. K. R. Pusta poliitilise tegevuse juhtmõtteks oli riigi julgeoleku kindlustamine, kusjuures põhiliseks ohuallikaks pidas ta NSV Liitu. Tema peamised tegevussuunad olid: kollektiivse julgeoleku põhimõtte ja Rahvasteliidu ideaalide ning Euroopa integratsiooni kindel toetamine; välispoliitiline ja majanduslik orientatsioon Läände ja võimalikult kõigekülgnene koostöö Suurbritannia ja Prantsusmaaga; nn piiriiriikide liidu (Balti liidu) loomine Soome, Balti riikide ja Poola osavõtul. K. R. Pusta hindas kõrgemalt kui enamik eesti poliitikuid Prantsusmaa rolli stabiilsuse tagamisel Euroopas, kuid püüdis aktiivselt arendada suhteid ka Suurbritanniaga. Kõige rohkem pühendas Pusta tähelepanu poliitilise ja kaitsetstarbelise koostöö taotlemisele Soome, Eesti, Läti ja Poola vahel. Lähemalt on valgustatud tema aktiivset tegevust seoses nimetatud riikide välisministrite konverentsiga Helsingis jaanuaris 1925 ja ettevalmistusi poliitilise lepingu sõlmimiseks järgneval, Tallinna kavandatud konverentsil. Soome vastuseisu tõttu jäi nelja riigi konverents Tallinnas ära ja sellega oli üks Eesti Vabariigi algaastate välispoliitilisi põhieesmärke – Balti liidu loomine – lõplikult nurjunud. K. R. Pusta aktiivsus sidemete loomisel nii Lääne suurriikide kui ka Balti naabritega oli vastuolus NSV Liidu huvidega ning Moskva taotles tema lahkumist välisministri kohalt.

1924. aasta suvel tehti Eesti valitsuses väike "remont". Friedrich Akeli valitsuse välisminister Otto Strandman asus 3. mail rahaministri kohale ning vabaks jäänud ministriportfelli pakuti Kaarel Robert Pustale.

Kaarel (Karl) Robert (prantslastele Carl Robert, itaallastele Carlo Roberto) Pusta sündis 29. veebruaril 1883 Narvas. Noorukina Tallinnas elades osales revolutsioonilises liikumises, arreteeriti 1903. 1904 põgenes välismaale, õppis Pariisis ja Bernis. 1906 tuli taas kodumaale ja töötas peamiselt ajakirjanikuna,

1915–17 oli sõjaväeametnik Vene sõjaväes. 1917. aastal töötas Eestimaa Toitluskomitees, 1918 lülitati Eesti välisdelegatsiooni koosseisu ning järgnevalt töötas pikemat aega Eesti esindajana ja saadikuna Pariisis.

K. R. Pusta kui ühe võimekama ja teotahtelisema eesti diplomaadi ning poliitiku elu ja tegevust on trükisõnas suhteliselt laialt kajastatud. Kõigepealt jõudis ta ise kirja panna kolm köidet memuaare. 1936. aastal ilmus noorpõlve käsitlev mälestusteraamat.¹ Aastakümneid hiljem järgnenud "Saadiku päevikus" meenutab Pusta saadikutöö eredamaid seiku² ning juba pärast autori surma ilmunud memuaaride kolmas raamat käsitleb elu Tallinna Keskvanglas, kus ta viibis eeluurimisel alusetuks osutunud süüdistuse põhjal³.

Nobeda sulega kirjamehena jõudis Pusta paberile panna mitukümmend mahukat artiklit Eesti ja Läänemeremaade julgeolekust, Balti liidust, Eesti tunnustamisest *de jure* ja muust ning lisaks avaldada arvukalt artikleid ajakirjanduses.

1965. aastal ilmus K. R. Pusta Sõprade Komitee koostatud mälestusteos "Pro Baltica", milles 21 autorit käsitles Pustale südamelähedast temaatikat.⁴

Mõnevõrra, seda muidugi pealiskaudselt ja katkendlikult, sageli ka moonutatult, kajastub K. R. Pusta tegevus arvukates ajalooalastes töodes. Üheks viimaseks spetsiaalselt Pusta isikut ja tegevust puudutavaks käsitluseks on Hando Runneli essee.⁵ Autor iseloomustab Pustat kui teatud mõttes maailmakodanikku, "rahvusvahelist meest", kes tuliselt pooldas Euroopa integratsiooni.

Järgnevas on vaadeldud, missuguse pildi annavad arhiividokumendid K. R. Pusta tegevusest välisministrina aastail 1924–25.⁶ Mõistagi pole siinkohal võimalik iseloomustada tema tegevuse kõiki külgi, vaid piirdutud on nende aspektidega, mis temale endale olid südamelähedased ning millega ta isiklikult kõige enam tegeles.

K. R. PUSTA VÄLISPOLIITILISED EESMÄRGID

K. R. Pusta välispoliitilised tõekspidamised kujunesid välja juba 1918. aastal, kui ta koos Ants Piibuga fikseeris mõnegi olulise Eesti Vabariigi välispoliitika lähtekoha. Ta mõistis hästi, et nii olevikus kui ka tulevikus võivad Eestile ohtlikuks saada kaks Läänemerele domineerivat seisundit taotlevat suurriiki –

¹ Pusta, K. R. Kehra metsast maailma. Mälestusi. Esimene vihk. Tartu, 1936. (Kordustrükk: Stockholm, 1960.)

² Pusta, K. R. Saadiku päevik, I. Geislingen, 1964. (Kordustrükk: Tallinn, 1992.)

³ Pusta, K. R. Kirjad kinnisest majast. Stockholm, 1966.

⁴ Pro Baltica. Mélanges dédiés à Kaarel R. Pusta. In memoriam. Stockholm, 1965.

⁵ Runnel, H. Kaarel Robert Pusta ja Euroopa küsimus. – Akadeemia, 1995, 2, 236–246.

⁶ Enamik viidatud dokumentidest on publitseeritud kogumikus: Eesti ja Soome suhted 1920–1925. Dokumentide kogumik. Koost. H. Arumäe. Tallinn, 1997.

Venemaa ja Saksamaa – ning nende hegemooniataotlustele tuleb leida vastukaal. Nii sündiski koostöös soomlase Erik Gustaf Ehrströmi, lätlase Zigfrids Anna Meierovicsi ja poolaka Maurycy Zamoyskiga Läänemere (või Balti) liidu loomise kava. Liitu loodeti koondada Läänemere vabadusest huvitatud riigid, nimelt Rootsi, Taani, Norra, Soome, Eesti, Läti, Leedu ja juhul, kui Poola saab osa Läänemere rannikust, siis ka Poola. Loodeti luua ühine kaitsesüsteem, kooskõlastada asjaosaliste riikide välispoliitikat, soodustada majandussuhete arengut ja tugevdada muid sidemeid.⁷

Tookordsest suurejoonelisest kavast asja ei saanud, kuid Soomest Poolani ulatuva Balti liidu loomine jäi aastateks nii Eesti valitsuse kui ka isiklikult K. R. Pusta üheks olulisemaks välispoliitiliseks eesmärgiks. Just selle idee realiseerimisel tegutses Pusta Eesti saadikuna Pariisis vägagi aktiivselt. Ta põhjendas Prantsuse valitsuse esindajatele Balti liidu loomise vajadust ja leidis selles küsimuses Prantsuse välisministeeriumiga ning paljude juhtivate poliitikutega ühise keele. Suurriikidest oli just Prantsusmaa kõige enam huvitatud sellest, et Balti riigid kooskõlastaksid oma välispoliitika Poolaga kui Prantsusmaa liitlasega Ida-Euroopas.

Pariisis tegutses K. R. Pusta kontaktis kõigepealt Poola diplomaatidega. Tänu tihedatele sidemetele Poola saatkonnaga sai ta mõnigi kord olulist informatsiooni, mis teistele väikeriikide saadikutele polnud kättesaadav. Mõistagi olid Pustal head suhted paljude muudegi riikide esindajatega. Tõsi küll, oli ka erandeid. Soome kauaaegne saadik Pariisis Carl Enckell ei pooldanud Soome koostööd Eestiga ning Balti liidu loomist ja andis seda ka Pustale selgesti mõista.

Pikemat aega Pariisis viibides elas Pusta sügavalt sisse Prantsuse kultuuriellu ja poliitikamaailma. Ta hindas kõrgelt seda, mida ta ise nimetas Prantsusmaa poliitiliseks moraaliks. Pusta oli nimelt veendunud, et erinevalt Suurbritanniast lähtub Prantsusmaa välispoliitika kindlastest ja püsivatest printsiipidest ning Pariisi poliitika on seetõttu järjekindlam ja usaldusväärsem kui Londoni oma. Teatavasti oli Londoni välispoliitika n.-ö. mitmekihiline, lähtudes üksnes Suurbritannia ja Briti impeeriumi huvidest, kuid taktikalistes võtetes kiiresti muutuv ning mõnikord isegi näiliselt vastuoluline. Lause "Inglismaal ei ole püsivaid vaenlasi ja püsivaid sõpru, püsivad on üksnes Inglismaa huvid" oli rahvusvahelises avalikkuses laialt tuntud.

K. R. Pusta lähtus arvamusest, et Prantsusmaa puhul on olukord teistsugune ning Prantsusmaa sõbrad jäävad ka edaspidi sõpradeks ning vaenlased vaenlasteks. Pusta pidas muidugi silmas Prantsusmaa suurt vastasseisu Saksamaaga ja oletas, et just see tsementeerib Prantsusmaa suhted kõikide nende riikidega, keda

⁷ Pusta, K. R. Saadiku päevik. Tallinn, 1992, 36; Jaanson, K. Põhjalgalgus või fatamorgaana? Balti-Skandinaavia liidu idee ja koostöö sünd ühest suurest sõjast teiseni. – Akadeemia, 1995, 2, 1894–1904.

Saksa agressioon võiks tulevikus ähvardada. Ta hindas eriti kõrgelt Prantsuse–Poola liidusuhteid ning Prantsusmaa huvi Balti riikide kui Saksamaad ja NSV Liitu eraldava barjääri püsimise vastu. 1921. aastal esitas Pusta isegi Eesti–Prantsuse liidulepingu sõlmimise idee, kuid selle realiseerimiseks puudusid eeldused.

Peagi pärast välisministriks saamist selgitas Pusta Soome ajutisele asjurile Juho Elias Erkkole, miks ta koostööd Prantsusmaaga nii oluliseks pidas. E. Erkko iseloomustas Eesti välisministri seisukohti järgnevalt: "Mul oli Pustaga juttu sellest, kuidas teatud suurriigid suhtuvad Eestisse sel juhul, kui Eesti peaks ohtu sattuma. [...] Pusta informatsiooni kohaselt ei ole Inglismaa tegelikult andnud mingisuguseid lubadusi ega millestki keeldunud."⁸

Pusta arvamuse Prantsuse valitsuse seisukohast edastas E. Erkko järgnevalt: "Samal ajal, kui inglased ei ole andnud mingisuguseid kindlaid lubadusi, näib prantslaste seisukoht olevat teistsugune. Pusta sõnade kohaselt on ta esitanud korduvalt kõnesolevat probleemi puudutavaid küsimusi erinevatele Prantsuse välisministritele ja saanud alati ja a t a v a v a s t u s e. [...] On tähelepannev, et Prantsuse laevastiku juhtkond on saanud valitsuselt ülesande spetsiaalselt uurida olukorda Läänemeresel, eriti arvestades laevastiku tegevust seal. Samas ta kinnitas mulle, et Inglise ning eriti Prantsuse laevastikuüksuste külaskäigud viimasel ajal Läänemere sadamates ei ole üksnes viisakusvisiidid, vaid neil on sügavamgi tähendus."⁹

Eeltoodud kaalutlustest lähtudes hindas K. R. Pusta koostööd Prantsusmaaga kõrgemalt kui enamik Eesti juhtpoliitikuid. Teatavasti räägiti tookord Eestis palju Inglise orientatsioonist. Seevastu Pusta leidis, et välispoliitilist orientatsiooni valides peab Eesti arvestama Suurbritannia kõrval ka Prantsusmaad. Praktikas olnuks selline seisukoht võimalik nii kaua, kui Inglismaa ja Prantsusmaa suudavad teostada enam-vähem ühesuunalist välispoliitikat.

K. R. Pusta tõekspidamisi hinnates tuleb paratamatult küsida, kuivõrd põhjendatud need olid. 1924. aastal leidis Pariisis poliitikuid, kes pidasid vajalikuks lähenemist NSV Liidule. Tugevneva Saksamaa poolt ähvardava ohu tõrjumiseks peeti Prantsusmaa liitusid Poola ja Tšehhoslovakkia ning koostööd Väikese Entente'iga mitteküllaldaseks. Üha häälekamalt väideti, et paralleelselt Saksamaa tugevnemisega muutub võimsamaks ka NSV Liit ning viimasest võib saada Prantsusmaa tulevane liidupartner. Kuid võimaliku Prantsuse–Vene koostöö puhul tulnuks arvestada ka Moskva spetsiifilisi välispoliitilisi huve ning seega tulnuks leida vastus küsimusele, kuidas suhtuda Moskva ambitsioonidesse Balti riikide suhtes.

⁸ Erkko Tallinnast 29.7.1924. Ulkoasiainministeriön arkisto Helsingis (UM), 5C 12 Viro, 1924. Viidatud arhiividokumendid on tõlkinud H. Arumäe.

⁹ Samas.

Näiteks Soome välisminister Hjalmar Johan Fredrik Procopé leidis, et Prantsusmaa välispoliitikas toimus 1924. aasta jooksul märgatav muutus, sest mõjukad Prantsusmaa poliitilised ringkonnad juba aimavad ette sellist aega, kus Prantsusmaa ja Venemaa suhted on saanud nii lähedasteks, et Prantsusmaa ei ole enam vastu Venemaa võimalikele pürgimustele Baltimaade suhtes.¹⁰ Tõsi küll, H. J. Procopé arvamus oli esialgu ennatlik, kuid ka K. R. Pusta oletuses Prantsusmaa välispoliitilise kursi püsivuse kohta oli põhjust kahelda.

K. R. Pusta kuulus nende Eesti riigitegelaste hulka, kes kõigest hingest pooldasid Eesti integreerimist kollektiivsesse julgeolekusüsteemi. Ta oli Rahvasteliidu ideede ja tegevuse innukas toetaja, osales palju aastaid selle töös ning suutis Genfis väarikalt esindada Eesti Vabariiki.

K. R. Pusta oli ka aktiivne nn. Paneuroopa liikumise pooldaja. Teatavasti esitas Paneuroopa Liidu loomise kava krahv Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi, kelle arvates Euroopa riigid peaksid nii poliitilisi kui ka majanduslikke tegureid silmas pidades vabatahtlikult ühinema ning tegutsema tihedas koostöös Rahvasteliiduga. Paneuroopa liikumise põhieesmärk oli täiendavate abinõude leidmine Euroopa riikide julgeoleku tagamiseks.

Nagu K. R. Pusta oma mälestustes fikseeris, kohtus ta Coudenhove-Kalergiga Pariisis 1924. aasta algul ja talle tehti ettepanek kaasa aidata Paneuroopa komitee asutamisele Eestis.¹¹ Vastava komitee loomine sai teoks alles 1929. aastal.

Sisepoliitika osas oli K. R. Pusta tüdinenud lõpututest näaklemistest ning näinuks riigitüüriil meeldi kindla käega meest. 1924. aasta mais kirjutas ta ühes erakirjas, et talle isiklikult meeldib Mussolini, kuid Eestile on tarvis Poincaréd.

Niisiis olid K. R. Pusta kõige olulisemad välispoliitilised juhtmõtted Soomest Poolani ulatuva Balti liidu loomine, tihed koostöö nii Suurbritannia kui ka Prantsusmaaga, aktiivne osalemine Rahvasteliidu töös ning selle abil rahvusvahelise julgeoleku saavutamine. Samas oli Pariisi kursi rõhutamine vastuolus Euroopa poliitilistes jõuvahekordades ilmnevate tendentsidega. Just siis, kui K. R. Pusta oli välisminister, hakkas Prantsusmaa kui suurriigi iseseisev roll Euroopa "suures poliitikas" vähenema. Seega oli üks nõrkusmoment Pusta välispoliitilisse kontseptsiooni algusest peale sisse kodeeritud. Pusta ja teistegi Eesti poliitikute lootus, et vähemalt põhimõttelistes küsimustes suudavad Suurbritannia ja Prantsusmaa ühist poliitikat teostada, ei olnud põhjendatud.

K. R. Pusta välispoliitilised veendumused olid mitmes riigis välispoliitikaga tegelevates ringkondades tuntud. Näiteks Briti saadik Eestis John Charles Tudor Vaughan nimetas Pustat "pariislikumaks kui pariislased ise", kelle domineerivaks ambitsiooniks on Aulegioni ordeni saavutamine.¹²

¹⁰ Procopé *pro memoria* 4.1.1925. Kansallisarkisto Helsingis (KA), Hj. J. Procopé'n kokoelma, kansio (k.) 50.

¹¹ Pusta, K. R. Saadiku päevik, 116.

¹² Vaughan Riiast 23.4.1925. Public Record Office Londonis (PRO), FO, 371/10957, I. 37.

UUE VÄLISMINISTRI ESIMESED SAMMUD. HELSINGI KONVERENTS

Jäädes ka välisministrina truuks senistele välispoliitilistele tõekspidamistele, pühendas K. R. Pusta Eesti Vabariigi välispoliitika elluviijana kõige enam tähelepanu sidemete kindlustamisele Soome, Läti ja Poolaga. Pustal oligi kohe võimalus asuda oma lemmikidee realiseerimisele, sest järjekordne nelja riigi konverents seisis ukse ees. Nimelt oli Varssavis 1924. aasta veebruaris toimunud Soome, Eesti, Läti ja Poola konverentsil kokku lepitud, et välisministrite järgmine kohtumine toimub Helsingis. Soome valitsus kavatses esialgu korraldada konverentsi augusti algul või keskel ning juulis lepitati kokku kuupäev – 16.–18. augustini. Peagi puhkes aga Poolas valitsuskriis ja konverentsi tuli muudelgi põhjustel korduvalt edasi lükata.

Eesti välisministri põhieesmärk oodataval konverentsil oli kõigile asjahuvilistele selge: saavutada läbimurre Balti liidu loomiseks peetavatel läbirääkimistel ning alustada konsultatsioone mingisugusegi poliitilist laadi kokkuleppe sõlmimiseks nelja riigi vahel. Peamisi takistusi selle kava realiseerimisel oli Soome valitsuse positsioon. Eduskund keeldus ratifitseerimast 17. märtsil 1922 Varssavis sõlmitud Soome, Eesti, Läti ja Poola poliitilist koostöölepingut ja Soome valitsus muutus suhete arendamisel lõuna pool Soome lahte asuvate riikidega ülimalt tagasihoidlikuks. Soome valitsuse ja sõjavägede juhtkonna esindajad rääkisid küll faktilise koostöö ja informatsiooni vahetamise vajadusest, kuid hoidusid kramplikult igasugustest poliitilist või sõjalist laadi kokkulepetest Balti riikidega.

K. R. Pusta lootis, et Eesti, Läti ja Poola ühiste jõupingutustega õnnestub siiski Soomet kallutada lähemale koostööle nende riikidega. Kuid samas pidas ta silmas ka tagavaravarianti: kui Soome positsioon jääb kõigutamatuks, jäetakse ta ajutiselt kõrvale ning võetakse kursis Eesti–Läti–Poola liidu sõlmimisele.

Kujunenud olukorras asus Pusta agarasti suhteid looma Soome saatkonnaga Tallinnas ja püüdis lähemalt tutvuda ka Soome välisministri H. J. Procopéga.

Soome saadik Tallinnas Eino Rudolf Woldemar Holsti hindas Pusta isikut ja tema välispoliitilisi taotlusi üsna objektiivselt ja Balti liidu loomise pooldajana aitas jõudumööda kaasa nende realiseerimisele. Saadiku äraolekul asjuri kohuseid täitnud E. Erkko aga teatas Soome välisministeeriumile: "Kogu minu siinoleku ajal ei ole Eesti välisministeeriumi ja Soome esindaja vahekord olnud nii hea ja usalduslik kui viimasel ajal minu suhted Pustaga. Täna üle poole tunni kestnud jutuajamise lõpul avaldas Pusta mulle tänu koostöö eest."¹³

12. augustil küsis K. R. Pusta E. Erkkolt, kas Soome välisminister peab võimalikuks tulla eraviisiliseks nõupidamiseks Tallinna. Ta sooviks Soome välisministriga isiklikult tutvuda ning vestelda mõlemat riiki huvitavatest küsimustest. Peamiseks jutuaineks oleks septembrikuus Genfis toimuva Rahvasteliidu täis-

¹³ Erkko Tallinnast 1.8.1924. UM, 5C 12 Viro, 1924.

kogu töö. Kui aga Pusta ettepanek Soome välisministrile ei sobi, siis peaks nende kohtumine toimuma Genfis. Samas avaldas Pusta valmisolekut sõita vastukülaskäigule Helsingisse. Lisaks teatas Pusta, et ta tegi ettepaneku Tallinna sõita ka Läti välisministrile Kārlis Ludvīgs Sējale ning viimane oli kutse vastu võtnud.¹⁴

Soome välisminister viibis parajasti Stockholmis ega pidanud võimalikuks ilma presidendi ja valitsuse seisukohti tundmata Pusta ettepanekule vastata. Lõpuks otsustas Soome valitsus, et välisminister Tallinna ei sõida, kuid on valmis Eesti välisministrit Helsingis vastu võtma. Pusta oli aga siis seotud Riigikogu väliskomisjoni tööga ega leidnud võimalust Helsingisse sõitmiseks.¹⁵

Soome sisepoliitilised olud ei soosinud K. R. Pusta programmi realiseerimist. 1924. aasta aprillis toimunud parlamendivalimistel poliitiliste jõudude vahekorras suuri muutusi ei toimunud, kuid Balti liidu vastaste parempoolsete parteide – Rahvusliku Koonderakonna ja Rootsi Rahvapartei – positsioonid mõnevõrra tugevnesid. 31. mail astus ametisse kõiki kodanlikke parteisid ühendav koalitsioonivalitsus Lauri Johannes Ingmani juhtimisel ja välisministriks sai Hjalmar Johan Fredrik Procopé. Mõlemast ei oodatud Tallinnas midagi head, nende tagasihoidlikkus Balti riikide suhtes oli üldtuntud.

Saadik Helsingis Aleksander Hellat oli nii Soome välispoliitika kui ka selle elluvijate suhtes väga kriitiline ja edastas oma hinnanguid Tallinna sarkastilises toonis. 5. novembril kirjutab ta K. R. Pustale: "Soome välispoliitikat jälgides peab sageli tahtmata eneselt küsima, kas Soomel on ülepea mingit poliitikat olemas, mis sarnast nimetust väärleks. Et Soome poliitikas Balti riikide (Eesti, Läti, Leedu) suhtes täieline passiivsus valitseb, see on tõeasi. Kui Soome seda passiivsust järjekindlalt läbi viiks ja selle järele kõiki oma samme seaks, meie olemasolu täielikult ignoreeriks, teda ülepea mitte tarvilikuks ei peaks, siis võiks temast aru saada, võiks tema seisukohta õigeks ehk valeks pidada, kuid see oleks igatahes seisukoht. Kahjuks ehk õnneks ei saa seda mitte kinnitada. Ma ütlen kahjuks, sest iga tegevus, millel sirge joon puudub, on ilmaaegne jõudude raiskamine ja sünnitab segadust nii sees kui väljaspool, äratav lootust, aga riisub ka lootust, püüaks nagu kuhugile, aga trambib ometigi kohal. Kellele sellest kasu? Ma ütlen õnneks, sest ehk võtab ta ometigi mõistust pähe ja nihkub kohalt. Meie ei saa mitte Soome päale risti heita, meie huvid ei luba seda ja õnneks S o o m e huvid ka mitte."¹⁶

Lisaks Eesti ja Poola diplomaatidele püüdis ka Soome saadik Tallinnas mõjutada välisminister H. J. Procopéd, et ta poliitilise koostöö asjus liiga jäigale seisukohale ei asuks. R. Holsti soovitas Soome välisministril teatada, et liidulepingu sõlmimisega seotud küsimusi võib arutada järgneval konverentsil.¹⁷

¹⁴ Erkko Tallinnast 13.8.1924. UM, 5C 12 Viro, 1924.

¹⁵ Erkko Tallinnast 22.8.1924. UM, 5C 12 Viro, 1924.

¹⁶ Hellat Helsingist 5.11.1924. Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 957, n. 12, s. 546, l. 12.

¹⁷ Holsti Tallinnast 31.12.1924. KA, Hj. J. Procopé'n kokoelma, k. 50.

Kuid välisminister H. J. Procopé leidis, et Helsingi konverentsil peab Soome esinema resolutselt ega tohi luua illusioone ka tulevikuks. 4. jaanuariga 1925 dateeritud märgukirjas valitsusele esitas ta oma tõekspidamised Soome välispoliitika eesmärkidest. Soome taktika eelseisval konverentsil fikseeris ta järgnevalt: "Mis ministrite konverentsi puutub, siis tuleb kinni pidada esitatud päevakorrast; kui tehakse ettepanek liidulepingu sõlmimiseks, tuleb selline ettepanek sobival kombel ja sõbralikul moel tagasi lükata väitega, et seegi kord pole välis- ega sisepoliitilised olud võrreldes 1922. aastaga muutunud. Tuleb vältida teistele osavõtjatele selliste lubaduste andmist, mida tulevikus ei ole võimalik täita."¹⁸

Nende seisukohtade alusel saatis H. J. Procopé 5. jaanuaril 1925 Rudolf Holstile telefoni teel instruksioone, kuidas Soome ja lõunapoolsete riikide koostöö arutamisel käituda. Ta kinnitas, et Soome soovib säilitada kontakte ja koostööd Poola, Läti ja Eestiga nagu seni ning loodab eksisteerivate suhete tugevnemist ja arengut. Kuid liidu sõlmimise küsimust ei tule praegu püstitada, sest see võiks anda tagasilöögi nelja riigi omavahelistele suhetele. Soome on oma seisukoha juba kindlaks määranud ning selle küsimuse esiletõstmine ei anna positiivseid tulemusi.¹⁹

1. detsembri kommunistlik mässukatse andis K. R. Pusta välispoliitilisele tegevusele veelgi hoogu juurde. Mässukatse kinnitas Eesti valitsusringkondade tõekspidamiste õigsust. Leidis kinnitust tees, et Venemaal valitseva kommunistliku režiimi poolt on igasuguseid üllatusi oodata ning Eesti julgeoleku tagamiseks peab valitsus tegema kõik, mis vähegi võimalik. Kõige olulisemaks peeti suhete arendamist Suurbritannia ja Prantsusmaaga ning reaalse koostöö saavutamist Soome, Balti riikide ja Poola vahel. Iseloomustavad on Londoni saadiku Oskar Philipp Kallase päevikumärkmed: "Kui ise oleme ühinenud, siis tuleb ka väline abi kergemini." ja "Aita iseennast, siis aitab sind jumal – olgu selle jumala nimi kas inglane ehk prantslane."²⁰

16. detsembril astus ametisse laiapõhjaline koalitsioonivalitsus, kus K. R. Pusta säilitas välisministri portfelli. Riigivanem Jüri Jaakson defineeris 19. detsembril Riigikogule esitatud deklaratsioonis valitsuse välispoliitilisi eesmärke järgnevalt: "Välispoliitika alal saab Vabariigi Valitsus jätkama kindlat rahupoliitikat. Vabariigi Valitsus teeb kõik, mis võimalik, et sõprusliit, mis meid ühendab naaberriigi Lätiga, laieneks liiduks kõigi Balti riikide ja Poola vahel, kes samuti, kui Eesti valvel seisavad oma julgeoleku ja üldise rahu alalhoidmise eest. Kuna sellel liidul ei tohi olla mingisuguseid agressiivseid ülesandeid, täidaksime selle teostamisega vaid oma osa Rahvasteliidu kõrgetest ülesannetest."²¹

Valitsuse deklaratsioonis sisalduv avaldus koostöö vajadusest naabritega ei jäänud asjast huvitatud riikides tähelepanuta. K. R. Pusta püüdis kõigepealt

¹⁸ Procopé *pro memoria* 4.1.1925. KA, Hj. J. Procopé'n kokoelma, k. 50.

¹⁹ Procopé telefonogramm 5.1.1925. UM, sähkeet Tallinnaan, 1925.

²⁰ Kalda päevik 5.1.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 544, l. 48.

²¹ II Riigikogu protokollid. 6. istungjärk, 1924. a., veerg 2499.

saavutada kindla ühisrinde Poola ja Lätiga, et koos esinemise korral oleks võimalik ka Soomet mõjutada.

Varssavis nägid Poola valitsuse ja sõjaväe juhtkonna seisukohtade väljaselgitamisel vaeva saadik Johan Leppik ja sõjaväe esindaja kolonel Ludvig Jakobsen.

Teatavasti ei olnud Poola valitsuse poliitika Balti riikidega koostöö suhtes kuigi selge ega sirgjooneline. Poola, Balti riikide ja Soome poliitilist ning sõjalist koostööd pooldasid peamiselt Poola Sotsialistliku Parteiga seotud poliitikud, kuna parempoolsed natsionaaldemokraadid suhtusid asjasse külmalt. Pealegi vähendas konflikt Leeduga Poola poliitikute silmis ka Eesti ja Lätiga taotletava koostöö väärtust.

J. Leppik pidas väsimatult läbirääkimisi Poola välisministeeriumi juhtivate töötajatega, aga ka teiste poliitikute ja riigitegelastega. Jutuajamisest peaminister Władisław Grabskiga teatas J. Leppik K. R. Pustale: "Kõneldes Balti liidust ja Varssavi lepingust küsis peaminister, millised kavatsused meil on selleks juhtumiseks, kui Soome nüüd, nagu varemaltki, erapooletuks jääb. Vastasin, et sarnastel aegadel kui praegu kõhklemiseks paras moment ei ole, et meie sarnasel korral oleksime valmis ka ilma Soometa kolme vahel kõnelema. Et Helsingis selleks peaks juhust leidma." W. Grabski lubas Balti liiduga seotud küsimused valitsuses arutusele võtta.²²

Siiski ei olnud veel detsembri lõpuks Poola valitsuse seisukoht Helsingi konverentsil rakendatava taktika suhtes täiesti ühene. Üldiselt peeti läbirääkimisi poliitilise lepingu sõlmimiseks nelja riigi vahel vajalikuks, kuid seda ainult juhul, kui lepingu sõlmimiseks on eeldused olemas.

Seevastu Poola sõjaväe juhtkonna seisukoht oli selge: tuleb taotleda Varssavi lepingu elluäratamist või uue lepingu sõlmimist. Poola ajaloolane Piotr Łossowski on lähemalt valgustanud Poola kindralstaabi seisukohti ja tsiteerib 23. detsembril 1924 koostatud dokumendis esitatud põhimõtteid Poola, Läti ja Eesti koostöö kohta. Juhul, kui Venemaa vallutaks Balti riigid, oleks Poola põhja poolt ära lõigatud, toimuks Venemaa ja Saksamaa lähenemine ning sõja korral tähendaks see Poola lõppu. Samas korratakse juba varem formuleeritud seisukohta, et Eesti, Läti ja Soome sõjalise bloki loomine ning viimase seos Poolaga on hädavajalik.²³

5. jaanuaril 1925 koostatud dokumendis fikseeritakse, et tuleb taotleda Poola mõju kasvu Lätis ja Eestis. See poliitiline eesmärk on saavutatav poliitiliste, majanduslike ja teiste vahenditega, kuid ka sõjavägi saab selleks kaasa aidata, eriti arvestades kindralstaapide vahel valitsevaid südamlikke vahekordi.²⁴

Ka Poola sõjaminister kindral Władisław Sikorski kinnitas kolonel Ludvig Jakobsenile, et Balti liidu loomine on vajalik. Valitsuse seisukoha iseloomus-

²² Leppik Varssavist 27.12.24. ERA, f. 957, n. 12, s. 381, l. 141.

²³ Łossowski, P. Stosunki Polsko–Estońskie 1918–1939. Gdańsk, 1992, 63.

²⁴ Samas, 65.

tamiseks ütles Sikorski, et selle küsimuse arutamisel pooldas enamik ministreid nelja, mitte aga kolme riigi liitu. Kindral andis mõista, et Eesti kohus oleks liidu teokssaamisel aktiivselt osaleda.²⁵

Jaanuari algul edastas J. Leppik Varssavi suhtumise kolmikliidu sõlmimise kavasse: "Nagu varemalt Teile teatasin, on siin valitsuses arvamised pooleks läinud, mis teha sellisel juhtumisel, kui Soome splendid isolatsiooni edasijatakata soovib. Tuleb arvata, et siiski enamus, kuigi nõrk, kaldub selle poole, et kolmik kombinatsioon raskem vastuvõtta oleks, et Soomet kaasatõmbama peaks."²⁶

Riiast saabus Läti valitsuse positsioonist Tallinna üsna erinevaid arvamusi. Taas ilmnnes, et Z. A. Meierovics püüdis kõikide asjast huvitatud riikidega hästi läbi saada ja andis riikide esindajatele erinevaid ning osalt isegi vastuolulisi selgitusi. Meierovicsi avaldustest saaks isegi järeldada, nagu olnuks Lätil tookord mitu erinevat välispoliitilist joont.

Faktid kinnitavad, et Poola ja Eesti esindajatele lubas Meierovics nelja riigi liidu loomisel siiski osaleda. Seevastu kolmikliidu loomist eitas Meierovics kindlalt. 3. jaanuaril 1925 kinnitas Meierovics Saksa saadikule, et juhul, kui Helsingis nelja riigi liidu sõlmimine ei õnnestu ja Eesti teeb sejärel ettepaneku sõjalise liidu sõlmimiseks Poola ja Lätiga, siis lükkab Läti Eesti ettepaneku tagasi.²⁷

Läti valitsuse seisukoha väljaselgitamiseks ja võimaluse korral ka mõjutamiseks sõitis välisminister K. R. Pusta jaanuari algul Riiga. Põhjalikum arvamustevahetus Läti välisministriga toimus 7. jaanuaril ja juba samal päeval jõudis Meierovics esitada sellest Nõukogude täievolilisele esindajale Semjon Aralovile põhjaliku ülevaate. Viimane edastas Meierovicsi sõnad Moskvasse: "Pusta sõitis Riiga kindla eesmärgiga õhutada Lätit Balti liitu astuma. Ta [Meierovics, H. A.] ütles otsesõnu, et Pusta sõitis kuumaga. Nähtavasti tulenes see kuumus Eesti valitsuse militaristlikust iseloomust. Nagu Te teate, ta [Meierovics, H. A.] ütles, et ka Lätis pooldavad kõik sõjaväelised ringkonnad liitu Poolaga. Seda enam on see nii Eestis. Kaks päeva ma jahutasin Pusta keevalisust ja arvan, et suutsin seda, kuna ta sõitis tagasi teises meeleolus. Ma ei tea, kuidas teda Eestis vastu võetakse. Arvan, et kurjustatakse."²⁸

Meierovics selgitas Aralovile, et Läti vaidleb liidu loomise kavadele vastu just seetõttu, et see annaks Lätile rahvusvahelises poliitikas enam miinuseid kui plusse. Kõigepealt jätaks see Nõukogude Liidus ebameeldiva mulje ning muudaks Läti–Nõukogude suhted keerukamaks. Sama kehtis ka Saksamaa kohta ning Meierovicsi sõnade kohaselt oli Saksa valitsus erakordselt närviline isegi kõnesoleva liidu loomise kuulduste puhul. Ka Rootsi hinnang oli eitav ning Läti

²⁵ Leppik Varssavist 27.12.1924. ERA, f. 957, n. 12, s. 381, l. 140–141.

²⁶ Leppik Varssavist 5.1.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 636, l. 12.

²⁷ Köster Riiast 3.1.1925. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn (PAAA), Gesandtschaft Reval, 24/D 1, Band 4.

²⁸ Документы внешней политики СССР, VIII. Москва, 1963, 22.

suhted Leeduga halvenesid. Meierovics kinnitas Aralovile, et ta suutis Pustat veenda mitte minema avantüürile.

Eesti välisministriiga kõneldes ei kasutanud Meierovics mõistagi sellist kõnepruuki kui Araloviga vesteldes. Kõneluse täpne sisu ei ole teada, kuid ilmselt eitas ta kolme riigi liidu loomise võimalust, samas aga viitas Läti valmisolekule rääkida nelja riigi liidust. Täpselt samuti selgitas Meierovics Läti valitsuse seisukohti ka Poola välisministrile Aleksander Skrzyński, kes koos välisministeeriumi ida osakonna juhataja Juliusz Łukasiewicz ja Balti osakonna juhataja Marian Szumlakowskiga 13. jaanuaril Riiga jõudis.²⁹

Detsembri lõpul 1924 küsis R. Holsti otsesõnu Meierovicsilt, kuidas viimane suhtub Pusta kavasse sõlmida kõigepealt kolme riigi liit. Meierovics vastas, et Läti on alati valmis alla kirjutama liidulepingule nelja riigi vahel, kuid kolmega mitte. Neljandaks riigiks võiks olla ka Leedu, kuid Soomet peab ta palju tähtsamaks.³⁰

Nagu eelnevast selgub, olid Eesti ja Poola 1924. aasta lõpul ja järgneva aasta algul Balti liidu loomisel peamised eestvedajad. Mis suurriikidesse puutub, siis Prantsusmaa toetas aktiivselt kõnesoleva plaani realiseerimist ning Suurbritannia ei vaielnud otseselt sellele vastu. Traditsioonilised vastutõtjad olid NSV Liit ja Saksamaa.

Moskvas peeti juba aastaid Eesti Vabariigi kõige suuremaks patuks koostöötaotlusi naabritega ning veel enam Poolaga. Ka Helsingi konverentsi eel kulutasid nii Nõukogude diplomaatia kui ka Moskva propagandaaparaat palju jõudu, et nurjata Balti liidu loomise püüded ning diskrediteerida selle kava eestvõitlejaid. K. R. Pustal tuli isiklikult kogeda Moskva vaenulikkust tema isiku vastu.

Soome, Eesti, Läti ja Poola konverents avati 16. jaanuaril 1925 kell 10 hommikul. Nelja riigi delegatsioone juhtisid välisministrid H. J. Procopé, K. R. Pusta, Z. A. Meierovics ja A. Skrzyński. Päevakorda võeti desarmeerimisküsimus seoses selle probleemi arutamise ja Rahvasteliidus, vahekohtu- ja lepituskonventsiooni projekt, liikluse soodustamine konverentsil esindatud riikide vahel, samuti tolli- ja passiformaalsuste lihtsustamine. Päevakorras oli ka 14.–15. juulini 1924 Varsavis toimunud nelja riigi välisministeeriumide informatsiooniosakondade juhatajate nõupidamise resolutsiooni läbiarutamine ja järgneva konverentsi kindlaksmääramine.

Kuigi poliitilise ja sõjalise koostöö arutamist ei olnud ette nähtud, püüdsid A. Skrzyński ja K. R. Pusta ka selles osas midagi ära teha. Soome välisministeeriumis koostatud ülevaates "Välisministrite konverents Helsingis 16.–17. jaanuaril 1925" on Poola seisukoht fikseeritud järgnevalt: "Minister Skrzyński pidas selle küsimuse kohta eriti pika ja kaunisõnalise kõne, juhtides tähelepanu koostöö vajadusele kõikide asjaosaliste, eriti aga väiksemate riikide

²⁹ Seljamaa Riiaast 14.1.1924. ERA, f. 1622, n. 1, s. 528, l. 2.

³⁰ Holsti Tallinnast 31.12.1925. UM, 5C 12 Viro, 1924.

jaoks. Edaspidi peavad Poola, Balti riigid ja Soome moodustama liidu või liituma, et Rahvasteliidu liikmetena või ka muudes küsimustes kaitsta ühishuve. Ta andis paar korda mõista, et oleks soovitav, kui Poola saaks sealjuures esindada ka teisi riike. Koostööd iseloomustades kasutas ta paaril korral sõna *entente*. Pusta kõneles sellest probleemist samamoodi, kuid vast veidi ettevaatlikumal viisil. Seevastu minister Meierovics oli nähtavasti tagasihoidlikum ja pani rõhu sellele, et asjaosaliste riikide kindralstaabid oleksid üksteisega lähedastes suhetes."³¹

Huvitaval kombel leidub Soome Rahvusarhiivis välisministri dokumentide seas ka Saksamaa Helsingi saatkonna poolt Berliini saadetud ettekanne pealkirjaga "Balti riikide välisministrite konverents Helsingis", dateeritud 20. jaanuariga 1925. Selles dokumendis on märgitud: "Kogu viimasel ajal saadud informatsioonist oli selgesti näha, et Poola ja koos temaga Eesti ning ettevaatlikul kombel ka Läti püüdsid seekordset nelja asjaosalise riigi välisministri kogunemist Helsingisse kasutada selleks, et viidetega ühisele Venemaa poolt ähvardavale ohule ning äsjasele Tallinna putšile luua lõpuks Soome–Eesti–Läti–Poola sõjaline liit³² 1922. aastal läbikukkunud Varssavi lepingu laadis."³³

Konverentsi tööga kokku puutunud isikud kinnitasid üksmeelselt, et Soome välisminister vaidles kindlalt nelja riigi poliitilise koostööga seotud küsimuste arutamise vastu. H. J. Procopé rõhutas, et konverentsil esindatud riikidel on paljudel elualadel ühiseid huvisid, kuid sellest ei saa järeldada mingisuguse liidu või *entente*-poliitika pooldamist. Soome on selles küsimuses alates 1922. aasta kevadest põhimõtteliselt samal seisukohal, sest Soome olud nii sise- kui ka välispoliitika osas ei ole muutunud.³⁴

Helsingi konverentsi ametliku päevakorra arutamine oli edukas. Kirjutati alla lepitus- ja vahekohtukonventsioonile Eesti, Soome, Läti ja Poola vahel, otsustati teha koostööd Rahvasteliidus, soodustada majanduslikku ja kultuurialast koostööd ning kaubavahetust ja reisijateliiklust, lihtsustada tolli- ja passiformaalsusi. Ka võeti vastu salajane resolutsioon ühisest võitlusest kommunistliku propaganda ja Kominterni intriigidega.

SOOME, EESTI, LÄTI JA LEEDU SÕJALISE KOOSTÖÖ PROBLEEM

Kuigi Helsingi konverentsil ei õnnestunud nelja riigi poliitilisele koostöölepingule sammukestki lähemale jõuda, oli K. R. Pusta konverentsi tulemustega siiski rahul. Ta telegrafeeris saadik O. Kaldale Londonisse: "Helsingi ametlik osa

³¹ KA, Hj. J. Procopé'n kokoelma, k. 50.

³² Originaalis: *Schutz- und Trutzbüdnis*.

³³ KA, Hj. J. Procopé'n kokoelma, k. 50.

³⁴ Samas.

täidetud, kõikide rahulolemiseks leitud alus lähemaks koostööks Eesti, Läti, Poola vahel, pole võimata, et ka Leedut ligi saab tõmmata."³⁵

Nähtavasti pole Pusta kirjalikult fikseerinud, milles ta Läti ja Poola välisministriga kokku leppis. Ilmselt saavutati üksmeel, et Eesti–Läti–Poola vahel tuleb nende riikide julgeoleku tagamiseks reaalseid samme astuda ning kõigepealt saavutada kõrgemate sõjaväeametkondade koostöö.

K. R. Pusta tegi juba Helsingi konverentsil ettepaneku kokku kutsuda nelja riigi kindralstaapide esindajate nõupidamine. Z. A. Meierovics toetas Pustat ja kinnitas, et selline konverents peaks olema täiesti salajane. Poola välisminister A. Skrzyński ühines Pustaga ja väitis, et asjakohase otsuse vastuvõtmine välisministrite poolt annaks märku nende riikide liitumisest edaspidi. Soomlased hindasid sõjaväelaste konverentsi puudutavat ettepanekut kui nelja riigi liiduni viivat kõrvalteed. Soome välisminister ei vaielnud otsesõnu sõjaväelaste nõupidamise vastu, kuid pidas vajalikuks selle edasilükkamist ja igale riigile vastuvõetavate põhimõtete väljatöötamist. Diskussiooni edasine käik on fikseeritud Soome välisministeeriumi koostatud konverentsi kajastavas eespool mainitud ülevaates järgmiselt: "Ministrid Skrzyński ja Pusta ei saanud neid seisukohti vääramaks tunnistada, kuid vihjasid, et sõjaväelastele asjatundjatele peaks andma laiemad volitused, s.o. neil tuleks veebruaris toimival konverentsil nõu pidada üldise sõjalise kaitseolukorra, sõjalise koostöö ja kaitsekavade üle. Minister Procopé juhtis tähelepanu asjaolule, et nelja riigi kindralstaapide vahel on kontakt ning seda tuleb pidada loomulikuks; sellisel konverentsil tehtud ametlik otsus, kui see on salajane ja vastu võetud väljaspool ametlikku päevakorda, tuleks praegustes tingimustes kindlasti avalikuks ja tähendaks, kui selle sisu vastaks ministrite Skrzyński ja Pusta ettepanekule, minister Procopé arvates siiski moraalset sidet, mis võrduks kaitseleiiduga; loogiliseks järelduseks oleks, et ka Soome on sellise liiduga ühinenud, mis juba varem esitatud põhjustel ei saa kõne alla tulla."³⁶

Tagasiteel Helsingist pöörduisid Pusta ja Skrzyński Meierovicsi poole ettepanekuga, et kindralstaapide esindajate nõupidamise kutsuks kokku Läti valitsus. Meierovics nõustus, kuid soovitas nõupidamise edasi lükata, kuni Soomes on presidendivalimised toimunud. Ka Pusta leidis, et Soome osavõtt on tähtsam kui nõupidamise kiire kokkukutsumine.³⁷

Kindralstaapide nõupidamisest huvitatud isikud kasutasid ettevõtmise põhjendusena või õigemini ettekäändena asjaolu, et desarmeerimisküsimus oli aktuaalsena Rahvasteliidu päevakorras ning sellega seoses olevat vajalik kooskõlastada Soome, Balti riikide ja Poola seisukohti. See väide on muidugi õige, kuid Eestit ja Poolat huvitas sisuliselt märksa rohkem mainitud riikide sõjaväeasutuste koostöö muudes valdkondades.

³⁵ Pusta Kaldale 25.2.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 636, l. 23.

³⁶ KA, Hj. J. Procopé'n kokoelma, k. 50.

³⁷ Holsti Tallinnast 1.2.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925.

Kõnesoleva kava realiseerimiseks sõitis Pusta Riiga ja Varssavisse. Esialgsete kavatsuste kohaselt pidi ta sõitma ka Kaunasesse ja seal, nagu Varssaviski, püüdma nii iseenda kui ka Meierovicsi nimel teha mis võimalik Leedu ja Poola konflikti reguleerimiseks.³⁸

Tegelikult oli Eesti välisministri kõige tähtsam eesmärk sidemete tugevdamine Poolaga. Selles osas toetas Poola juhtkond K. R. Pustat täiel määral. 8.–11. veebruarini võeti Eesti välisministrit Varssavis suurejooneliselt vastu. Pusta kohtus Poola presidendi, pea- ja välisministriga ning teiste juhtivate riigitegelastega, aga ka kõrgemate sõjaväelastega. Pusta ise kinnitas ajakirjanikele, et välispoliitiliste küsimuste käsitamisel ilmnes Eesti ja Poola kooskõla ning mõlemalt poolt sooviti edasist riiklikku lähenemist.³⁹ Saadik J. Leppik teatas Varssavist, et Poola presidendi kinnituse kohaselt olevat Pusta isik jätnud kõigile, kellega ta kohtus, parimad mälestused.⁴⁰

Mis puutub välisministri algsesse kavatsusse kaasa aidata Eesti–Leedu lähenemisele ja Leedu–Poola suhete parandamisele, siis praktikas saavutas K. R. Pusta otse vastupidise tulemuse. Nimelt jättis ta viimasel momendil ära varem kavandatud peatuse Kaunases, kus ettevalmistused vastuvõtuks olid tehtud ja visiit presidendilegi kindlaks määratud. Mõistagi põhjustas see asjaolu meelepaha Leedus ja hämmastust välisriikide diplomaatide seas. Nõrдинud oli ka Eesti liitlane Läti. Z. A. Meierovics deklareeris Eesti saadikule, et Poola soovib lihtsalt Lätis ja Eestis oma mõju kehtestada ning seetõttu on tema ise küllakutse Varssavisse tagasi lükanud.⁴¹ Teisedki lätlased tegid Eestile etteheiteid liigse Poola-sõbralikkuse pärast.

K. R. Pusta visiit kajastus mitme riigi diplomaatilises kirjavahetuses ning selle kohta tehti mitmesuguseid oletusi eri riikide ajakirjanduses. Igal juhul on ilmne, et saavutati suuline kokkulepe Eesti–Poola koostööks nii välisministeeriumide kui ka kindralstaapide tasandil. J. Leppik leidis isegi, et olevat fikseeritud ühine kaitserinne Läänemerest kuni Rumeeniani.⁴²

K. R. Pusta visiit aitas kaasa Eesti ja Poola kindralstaapide lähenemisele ja seejärel mitme riigi kindralstaapide nõupidamise teokssaamisele. 28. veebruaril oli J. Leppikul pikem nõupidamine Poola kindralstaabis, kusjuures ta esitas kindral Stanisław Hallerile ja tema abile kindral Edmund Kesslerile küllakutse Tallinna. Kindral Haller märkis, et sellised eraviisilised külaskäigud võivad rohkem soodustada sõbralike riikide sõjavägede lähenemist kui ametlikud konverentsid, ning rõhutas, et Poola kindralstaap on Eesti sõjaväge alati kõrgelt hinnanud.⁴³

³⁸ Holsti Tallinnast 30.1.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925.

³⁹ Päevaleht, 1925, 13. veebr.

⁴⁰ Leppik Varssavist 16.2.1925. ERA, f. 1622, n. 1, s. 448, l. 1.

⁴¹ Seljamaa Riiast 2.3.1925. ERA, f. 1622, n. 1, s. 529, l. 31–32.

⁴² Leppik Varssavist 3.3.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 698, l. 12.

⁴³ Samas.

Rudolf Holsti teatas Soome välisministrile, et kindral Kessler saabus Tallinna 7. märtsil: "Tema ise, samuti Eesti kindralid kinnitasid mulle, et visiidi eesmärk oli külastada kindrali vanu seltsimehi kadeti- ja ohvitseriaegadelt; samasuguse eraviisi kavatses ta järgnevatel päevadel teha Riiga. Kuid siinsetes diplomaatilistes ringkondades seostatakse visiiti sõjalis-poliitiliste eesmärkidega. Alles täna sain teada, et visiidil oli salajane iseloom."⁴⁴ Tõepoolest pidi Kessler Eestis viibima *incognito*, kuid Tallinnas ei hoolitud suuremat saladuse hoidmisest ning Poola kindrali visiit äratas suurt rahvusvahelist vastukaja.

Balti riikide ja Poola kindralstaapide koostööle tõmmati kaasa ka Rumeenia. Rumeenia saadik Varssavis Jacovsky viibis Tallinnas ja kinnitas hiljem J. Leppikule, et ta sai Eestist parimad muljed. Ta rõhutas valmisolekut koostööks Poola ja Balti riikidega: "Selle sammuga tahab Bukaresti valitsus näidata, kui suure tähtsusega see asjatundjate kokkusaamine piiri riikide julgeolekule on. Loodame, et Riias üldjoontes ja ühelmeelidel fikseeritakse praktilised alused, millele tarbekorral kiirelt võiks toetuda meie kaitse. Poola ja Rumeenia on sõjakorral oma väejuhatuse ühtlustanud. Kui nüüd Eesti ja Läti seda sama ettevalmistavad, siis ei jääks enam muud teha, kui väljatöötada nimetud kahe grupi elastilist koopereerimist."⁴⁵ Leppik ja Jacovsky leppisid kokku, et saadikud omavahel ja sõjaväe esindajad omavahel püsivad tihedas kontaktis ning vahe-
tavad ja kontrollivad huvipakkuvat informatsiooni.

Märtsis saavutati Eesti, Läti, Poola ja Rumeenia vahel kokkulepe, et kindralstaapide esindajate nõupidamine algab sama kuu lõpul. Samas selgus, et R. Holsti oli Riias ja Tallinnas kõnelnud Soome osalemisest kavandataval nõupidamisel oma algatusel, ilma valitsuse heakskiiduta. 21. veebruaril sai ta H. J. Procopélt telegrammi: "Pean põhjendamatuks rääkida sõjaväelaste asjatundjate konverentsist. [...] Seega konverentsi ettepanek tagasi lükata."⁴⁶

Eesti, Läti, Poola ja Rumeenia kindralstaapide esindajate nõupidamine algas Riias 31. märtsil 1925. Eestit esindas major Mollin, Lätit kolonel Hartmanis, Poolat kolonel Kutrzeba ja Rumeeniat kolonel Trenescu. Soome esindaja oli kohal ainult informatsiooni otstarbel, tal puudusid volitused nõupidamisel ametlikult esineda. Konverentsi otsuseid fikseerivas protokollis märgiti, et ühegi asjaosalise riigi sõjaväge ei ole võimalik vähendada, sest neil puudub minimaalseltki vajalik jõud riigikaitse tagamiseks ja kehtiva olukorra säilitamiseks. Desarmeerimist peeti võimalikuks alles siis, kui riikidele on garanteeritud kindel ja küllaldane julgeolek. Samas iseloomustati asjaolusid, millest desarmeerimisküsimuse arutamisel tuleks lähtuda, nagu iga riigi relvajõudude suurus, naaberriikide agressioonivõime, hädaohu intensiivsus ja muu.⁴⁷

⁴⁴ Holsti Tallinnast 15.3.1925. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 115.

⁴⁵ Leppik Varssavist 12.3.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 693, l. 16.

⁴⁶ Procopé Holstile 21.2.1925. UM, Fc:2, 1925.

⁴⁷ ERA, f. 957, n. 12, s. 196, l. 426–429.

KONFLIKT MOSKVAGA

Välisminister K. R. Pusta oli Moskva võimumeeste silmis eesti poliitikute ja diplomaatide seas üks ebameeldivamaid persoone. See, et Nõukogude Liidu välispoliitika juhtkujud Pustat lausa vihkasid, tulenes mitmest asjaolust. Tähtsaimad nendest olid Pusta aktiivne roll Balti riikide ja Poola koostöö taotlemisel, aga ka sidemete kindlustamise püüe Suurbritannia ja Prantsusmaaga ning rahvusvahelised aktsioonid seoses 1924. aasta 1. detsembri mässukatsega.

Moskvas peeti 1920. aastate esimesel poolel Eesti valitsuse kõige suuremaks patuks just aktiivset poliitikat Soomest Poolani ulatuva Balti liidu loomisel. Nõukogude saadik Maksim Litvinov ütles kord välisminister Ants Piibule, et sellise liidu teokssaamine olevat Nõukogude valitsusele *casus belli*. Ka Eesti valitsuse loomulikku püüdu arendada ja süvendada suhteid Lääne suurriikidega tõlgendati Moskvas ühekülgsest ja moonutatult kui mingisugust Nõukogudevastast intriigi või püüet ümbritseda Nõukogude Liit vaenulike riikide vööga.

Asjaolu, et seoses 1. detsembri mässukatsega Eesti ja NSV Liidu suhted teravnesid, oli objektiivne paratamatus. Eesti võimudel oli küllaga andmeid Moskva rollist mässuplaanide väljatöötamisel ja relvastatud väljaastumise ettevalmistamisel. Teadaolevaid fakte ei hoitud vaka all. Nii välisministeerium kui ka Eesti esindused välismaal jagasid valitsustele ja ajakirjandusele ohtrasti informatsiooni sellest, mis Tallinnas õieti juhtus. Seda tehti tavaliselt n.-ö. ebaametlikult, Eesti esindused jäid informatsiooni levitamisel tavaliselt kulisside taha.

Kuid samas tõusis küsimus, kuidas peaks Eesti valitsus ametlikult ja avalikult Moskva rolli suhtes käituma. K. R. Pusta seisukoht oli selge: midagi ei tohi varju jääda, Nõukogude valitsusele tuleb esitada asjakohane noot ning pöörduda ka Rahvasteliidu poole. Pusta ei teinud oma Nõukogudevastastest vaadetest saladust. Ka mälestusteraamatus viitab ta oma leppimatule hoiakule Venemaa suhtes.⁴⁸ Kuid samas pidi Pusta arvestama, et kaugeltki mitte kõik eesti juhtpoliitikud ei pooldanud suhete edasist teravdamist Moskvaga ning samal seisukohal olid ka Lääne suurriigid.

R. Holsti küsis K. R. Pustalt otsesõnu, mida kavatseb Eesti valitsus teha seoses Moskva osalemisega mässukatse. Pusta viitas tema kirjutuslaual asunud dokumentidele ja ütles, et saab sõjaväeasutustelt iga päev sellekohaseid andmeid juurde, kuid lõplikku otsust pole veel tehtud. Olemasolev materjal sundivat välisministeeriumi esitama Nõukogude valitsusele asjakohase noodi ning kaalutakse, kas pöörduda selles küsimuses ka Rahvasteliidu nõukogu poole või on otstarbekas enne järele kuulata suurriikide arvamust.⁴⁹

13. detsembril Soome välisministeeriumile saadetud ettekandes puudutas Soome ajutine asjur E. Erkko sama küsimust. Eesti välisministeeriumist saadud

⁴⁸ Pusta, K. R. Saadiku päevik, 108.

⁴⁹ Holsti Tallinnast. KA, Tasavallan presidentin kanslia, Ha 10.

informatsioonile viidates ei soovinud Eesti valitsus ise seda küsimust Rahvasteliidu ees püstitada, kuid lootis, et seda teeb Inglismaa. Erkko oli teistelt Tallinnas viibinud diplomaatidelt kuulnud, et Briti ei saa seda teha, sest Prantsusmaa, Itaalia ja Saksamaa püüavad säilitada häid suhteid NSV Liiduga.⁵⁰

Tõepoolest, erinevalt Briti konservatiivse valitsuse seisukohtadest domineeris tookord Euroopa mandril arvamus, et suhted NSV Liiduga tuleb normaliseerida, arendada kaubavahetust ja teha koostööd muus vallas. Prantsusmaa oli alles äsja, 28. oktoobril 1924, tunnustanud Nõukogude valitsust *de jure* ja Eesti välisministeeriumis mõisteti, et Pariisis ja Genfis ei ole sobiv Nõukogude-vastaste avaldustega esineda.

K. R. Pusta ei soovinud halva mängu juures head nägu teha. 13. detsembril 1924 teatas Soome asjur Tallinnast Soome välisministeeriumile, et Pusta andis intervjuu Aftonbladetile ja selles on juttu Moskva rollist mässukatse ettevalmistamisel. Intervjuu ilmus 14. detsembril. Selles öeldi selge sõnaga, et mässu juhiti Moskvast, sealt tulid peamised mässuõhutamajad, sealt saadi relvi ja varustust. Selle kohta, et kommunistlik Venemaa mängis mainitud afääris tähtsat osa, olevat Eesti valitsusel kindlad tõendid. Pusta sõnade kohaselt kavatseti Venemaa tegevust valgustavad dokumendid esitada ka Rahvasteliidule, sest Tallinna mäss ei olnud kohalik, vaid laiema tähtsusega sündmus. Tegemist olevat Nõukogude Venemaa katsega kukutada Lääne-Euroopas kehtiv kord.

Mõistagi põhjustas selline avaldus Moskva järsu reageeringu ja Eesti valitsuselt nõuti Pusta väiteid tõestavaid fakte. Kujunenud olukorras pidi Eesti valitsus otsustama, kas asuda koflikti süvendama ja ametlikult avaldada kõik Moskvat kompromiteerivad materjalid või anda tagasikäik.

Soome saatkond teatas 17. detsembril Tallinnast Helsingisse, et Eesti valitsus kavatses 16. detsembril esitada Rahvasteliidule noodi Moskva osast Tallinna sündmustes, kuid politseivõimud soovitasid sellega veel oodata.⁵¹

Arvestades mitmeid tegureid, ei soovinud Eesti valitsus konflikti süvendada. Kõigepealt tuli silmas pidada, et kuigi Lääne-Euroopas oli Moskva roll selge ja see mõisteti hukka, ei tahtnud ükski suurriik riikidevaheliste suhete teravnemist Ida-Euroopas ja Eestile soovitati teostada Moskva suhtes mõõdukat poliitikat.

Teiseks pidas valitsus silmas, et peagi pärast 1. detsembrit püüdis Nõukogude valitsus normaliseerida suhted Eestiga. 13. detsembril teatas Soome asjur Helsingisse: "Minister Pusta kinnitas, et pärast mässukatset on Nõukogude Liit esinenud eriti tagasihoidlikult ja püüdnud kõigiti luua häid suhteid."⁵²

Kolmandaks pidi Eesti valitsus arvestama Moskva väga jõulist reageeringut seoses välisministri intervjuuga Aftonbladetile. Kujunenud olukorras tõmbus Pusta tagasi, kuid tegi seda kohmakal ja sobimatul moel. Ta väitis Nõukogude saadikule Adolf Petrovskile, et tal on olnud kõnelusi Aftonbladeti korres-

⁵⁰ Erkko Tallinnast 13.12.1924. KA, Tasavallan presidentin kanslia, Ha 10.

⁵¹ Telefonogramm Tallinnast 17.12.1924. KA, Tasavallan presidentin kanslia, Ha 10.

⁵² Erkko Tallinnast 13.12.1924. KA, Tasavallan presidentin kanslia, Ha 10.

pondendiga, kuid otsest intervjuud pole ta andnud ega vastuta ajalehes avaldatud teadete eest. Järgnevalt teatas Nõukogude valitsus ROSTA vahendusel rahvusvahelisele avalikkusele, et Pusta sõnade kohaselt pole ta intervjuud andnud ning avaldatud teated on täielik väljamõeldis, mille eest vastutab vaid ajaleht. Aftonbladeti toimetus sellise avaldusega ei nõustunud ja kinnitas intervjuu toimumise fakti. Lõpuks oli Pusta sunnitud möönma, et intervjuu siiski toimus, kuid ta ei viidanud Nõukogude valitsusele, vaid Kommunistlikule Internatsionaalile.

Sellega loeti kõnesolev konflikt lõppenuks, kuid kohe puhkesid uued. Vahetult 1. detsembri mässukatse järel esitas saadik Londonis O. Kallas esialgu enda nimel ja seejärel ka K. R. Pusta korraldusel Briti valitsusele palve saada sõjalaevu Tallinna. Briti valitsus keeldus ja pealegi lansseeriti sellekohane informatsioon ajakirjandusse. Seega sai Eesti valitsuse taotlus rahvusvahelisele avalikkusele teatavaks ning põhjustas Moskvas meelepaha Eesti valitsuse ja eriti K. R. Pusta suhtes.

Hoolimata Briti valitsuse tagasihoidlikkusest tegi Oskar Kallas 14. jaanuaril 1925 Londonis uue demarši. Jutuajamisel välisminister Joseph Austen Chamberlainiga esitas ta soovi saada Suurbritannialt moraalset, diplomaatilist ja materiaalist toetust. Diplomaatilise toetuse osas peaks Briti valitsus Moskvale mõista andma, et see puudutab Inglismaa huve, kui Balti riikides rahutusi välja kutsutakse; materiaalne toetus pidi väljenduma kõigepealt relvastuse saatmises. Mõned ettepanekud lükkas Chamberlain kohe tagasi, kuid küsimust, kas Briti valitsus peaks deklareerima, et Inglismaa on huvitatud Balti riikidest, arutati valitsuse tasandil ja seejärel anti eitav vastus.⁵³

Oskar Kallase demarš Londonis sai Moskvale teatavaks. Kuidas just, pole päris selge. Eesti välisministeeriumis peeti süüdlaseks Kallast ennast, kes olevat olnud ettevaatamatu. Nõukogude saadik A. Petrovski väitis, et informatsioon saadi autoriteetsetest allikast, pidades nähtavasti silmas luureasutusi.

Nõukogude valitsus reageeris juhtunule järsult ja resoluutselt. Välisasjade rahvakomissar Georgi Tšitšerin väitis ühes kõnes, et Eesti valitsuse ettepanekute vastuvõtmine oleks tähendanud Suurbritannia protektoraadi kehtestamist Eesti üle, kuid see olnuks Nõukogude Liidule vastuvõetamatu. Välisasjade Rahvakomissariaat nõudis Eesti saadikult Ado Birgilt selgitusi O. Kallase demarši kohta ning samas loetleti teisigi Eesti välispoliitilisi samme, mida Moskva heaks ei kiitnud.

⁵³ Lähemalt: **Arumäe, H.** Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919–1925. Tallinn, 1983, 148–152; **Arumäe, H.** 1924. a. 1. detsembri ülestõus ja rahvusvaheline olukord. – Rmt.: Tõid EKP ajaloo alalt, 8. Tallinn, 1978, 89–105; **Medijainen, E.** 1. detsember ja diplomaatia. – Rmt.: Kas nad lahkusid Moskva rongiga? 1. detsember 1924. Artikleid ja kommentaare. Koost. J. Ant. Tallinn, 1996, 54–87; **Medijainen, E.** Saadiku saatus. Tallinn, 1997, 125–128; **Kasekamp, A.** Ennast sidumata: Briti poliitika Eesti suhtes 1921–1925. – Rmt.: Kas nad lahkusid Moskva rongiga, 81–85.

Välisasjade Rahvakomissariaadi kolleegiumi liige Viktor Kopp kinnitas 11. märtsil 1925 A. Birgile, et Nõukogude Liit austab Eesti iseseisvust ning tal pole midagi selle vastu, kui Eesti siit-sealt endale lähemaid sõpru otsib. Kuid Venemaa ei soovi, et Eesti teostaks "suurt poliitikat" või mängiks mingisugust Nõukogude-vastast rolli mõne suurriigi poliitikas. Just selline tendents olevat Eesti välispoliitikale omane ja seda mitte üksnes seoses 1. detsembri sündmustega, vaid juba varem, alates praeguse välisministri ajast. Nõukogude Liit ei saa taluda, et Eesti laseb end kasutada Nõukogude-vastase piiramisrõnga ühe lülina. Sellise poliitika korral võivad Eesti sattuda keerisesse, kus ei tehta vahet Eesti ja mõne teise riigi vahel ning siis saaks just Eesti kui lähem ja nõrgem riik kõige rohkem kannatada. Ka Poolaga liitumine ei andvat Eestile midagi head, teda võidakse kasutada lihtsalt vahetusrahana.

Ka V. Kopp tõlgendas O. Kallase demarši kui sammu, mis oleks võinud viia Eesti Briti protektoraadi alla ja Londoni kontrolli kehtestamisele Eesti välispoliitika üle. See oleks aga Nõukogude Liidule ebasobiv, sest Leningrad on piirile nii lähedal, et mõne suurriigi kontroll ulatuks lausa ukseläveni. V. Kopp nõudis selget vastust küsimustele, missugune on Eesti poliitika Venemaa suhtes; kas O. Kallas tegutses omapead või vabariigi valitsuse ülesandel; kuidas kooskõlastada O. Kallase tegevust Eesti valitsuse esindajate avaldustega, et Eesti välispoliitika ei ole Nõukogude Liidule vaenulik.⁵⁴

Et välisminister K. R. Pusta ei viibinud tookord kodumaal, siis teatas välisministri kohusetäitja Rudolf Georg Gabrel Nõukogude saadikule A. Petrovskile, et Eesti valitsus pole volitanud O. Kallast temale inkrimineeritud samme astuma ning ka O. Kallas ise eitab mainitud tegevust. A. Petrovski polnud kuulduga rahul ja loetles taas Eesti valitsuse neid samme, mida ta pidas Nõukogude-vastasteks: Pusta intervjuu välisajakirjanikele, tema sõit Varssavisse, kindral Kessleri visiit Tallinna ja O. Kalda demarš. Nõukogude saadik rõhutas, et kõige sobivam tee intsidendi lahendamiseks oleks saadiku ärakutsumine Londonist. Seda peaks liigsete teravuste ärahoidmiseks korraldama enne Moskva sellekohase ametliku nõude esitamist.⁵⁵

19. märtsil vaidlesid ühelt poolt A. Petrovski ning teiselt poolt R. Gabrel ja välisministri abi K. Tofer ägedasti selle üle, kuidas tekkinud konfliktist üle saada. R. Gabrel rõhutas, et Eesti valitsus võiks Londoni saadiku ärakutsumist kaaluda ainult sel juhul, kui Nõukogude valitsus esitab oma väidete kinnituseks ümberlõkkamatud tõendid. Kuid seejärel informeeris R. Gabrel A. Birki võimalusest teatada Nõukogude valitsusele, et kui viimane ametlikult ei nõua saadiku ärakutsumist, siis võiks kõne alla tulla O. Kalda lahkumine sügisel.⁵⁶

Dokumendid kinnitavad, et seekord võeti Moskvast konflikti Eestiga väga tõsiselt ja kaaluti isegi diplomaatiliste suhete katkestamise võimalust. A. Pet-

⁵⁴ Birk Moskvast 11.3.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 703, l. 35–36.

⁵⁵ Välisministeeriumi telegramm Pustale Pariisi 20.3.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 703, l. 114.

⁵⁶ Gabrel Birgile 20.3.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 703, l. 111.

rovski kinnitas Vaba Maa toimetajale Eduard Laamanile, et Välisasjade Rahvakomissariaadi kolleegium olevat sellekohase otsuse isegi vastu võtnud. Seepeale olevat Petrovski soovitanud Litvinovile tagasihoidlikumat poliitikat, millega viimane ka nõustus.⁵⁷ Seetõttu konflikt tasapisi lahenes ning O. Kallas jäi Londonisse saadikuks edasi, kuid Moskva suhtumine Eesti välisministri isikusse ja tema poliitikasse ei muutunud. Ka Nõukogude ajakirjanduse toon jäi Eesti välispoliitika suhtes väga räigeiks. Isegi välisasjade rahvakomissar G. Tšitšerin pidas vajalikuks paaril korral varjunimede all kõnesolevas küsimuses sõna võtta.

K. R. PUSTA AKTSIOONID LÄÄNE-EUROOPAS

K. R. Pusta oli Rahvasteliidu aadete ja riikidevahelise koostöö veendunud pooldaja. Teatavasti otsiti Rahvasteliidus selle loomisest alates teid rahu tagamiseks, relvastuskoorma vähendamiseks ja rahvusvaheliste tüliküsimuste rahumeelseks lahendamiseks. Märksõnad "julgeolek", "vahekohus" ja "desarmeerimine" seisis aastate kaupa päevakorras. Ühelt poolt väideti, et desarmeerimine eelnevate julgeolekugarantiideta pole võimalik, teiselt poolt kinnitati, et üldine relvastuse piiramine iseendast aitab sõjaohtu vähendada.

K. R. Pusta, nagu teisedki NSV Liiduga piirnevate riikide esindajad, tõstsid desarmeerimisküsimuse arutamisel esile mõned põhimõttelised seisukohad. Kõigepealt rõhutati, et on riike, kes juba oma geograafilise asendi tõttu on ohtlikumas olukorras kui teised, ning seda asjaolu tuleb relvajõudude vähendamise kavades arvestada. Teiseks väideti, et desarmeerimine ei saa olla proportsionaalne, s.o. suur- ja väikeriigid ei saa oma relvajõude vähendada ühesuguse protsendi võrra. Kolmandaks asuti kindlal seisukohal, et enne tegelikku desarmeerimist peavad "ohtlikus tsoonis" asuvad riigid saavutama küllaldase julgeolekugarantii. Mainitud seisukohti kaitses K. R. Pusta Genfis koostöös Soome, Läti, Leedu ja Poola esindajatega.

Rahvasteliidu täiskogu istungjärgul septembris–oktoobris 1924 saavutati julgeoleku- ja desarmeerimisküsimuse arutamisel olulist edu. 2. oktoobril kiideti heaks nn. Genfi protokoll, milles fikseeriti, et sõjaline agressioon on rahvusvaheline kuritegu, nähti ette rahvusvaheliste konfliktide rahumeelse lahendamise protseduur, esitati agressiooni mõiste ja nimetati agressori vastu rakendatavad sanktsioonid. Protokoll pidi astuma jõusse alles pärast seda, kui spetsiaalne desarmeerimiskonverents võtab vastu relvastuse vähendamise täpse kava. Protokollile kirjutasi alla 19 riigi esindajad, Eesti tegi seda esimeste seas. K. R. Pustat rõõmustas eriti asjaolu, et Genfi protokollis nähti ette ka regionaalsete liitude loomine julgeoleku tagamiseks maailma eri piirkondades. Sellest seisukohast lootis ta leida tuge Balti liidu loomisel. Et aga Suurbritannia

⁵⁷ Laaman välisministeeriumile 7.4.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 700, l. 26–27.

ja Itaalia Genfi protokolliga ei ühinenud, siis see oluline rahvusvaheline leppimus jõusse ei astunud.

1925. aastal toimusid Euroopa poliitilistes jõuvahekordades üsna suured nihked. Juba kogu sõjajärgsel perioodil ilmnenu erimeelsused Prantsusmaa ja Suurbritannia vahel jõudsid uude etappi. Kõige suurem vastuolo nende kahe liitlasriigi vahel valitses Saksamaasse suhtumise osas.

Teatavasti oli Prantsusmaa välispoliitika alfa ja oomega kartus Saksamaa tugevnemise ees. Ohtlikku naabrit püüti nõrgestada, teda Versailles' rahulepingu tingimustega ohjades hoida ning välispoliitiliselt isoleerida. Seevastu Suurbritannia leidis, et Saksamaa suhtes tuleb teostada leebemat poliitikat ja aidata kaasa tema majanduslikule arengule, mis soodustaks Saksamaa edasiliikumist demokraatlikul arenguteel ning looks eeldused sõjajärgsete pingete likvideerimisele. Saksa valitsus kasutas kujunenud olukorda ja tegi jaanuaris 1925 ettepaneku nn. garantiilepingu sõlmimiseks, mis hoiaks Saksamaa läänepiiri puutumatusena igasuguste ühepoolsete sammude suhtes. Läbirääkimised selles küsimuses kestsid kuni sügiseni ja nende käigus püüdsid mõlemad vaidlevad pooled – Inglismaa ja Prantsusmaa – endale liitlasi leida.

Briti–Prantsuse võistlus ilmnis üsna reljeefselt ka Balti riikides. Eesti, Läti ja Leedu poliitilistes ringkondades, aga ka ajakirjanduses, arutati Euroopa "suure poliitika" suundumusi ja diskuteeriti selle üle, milliseid järeldusi Balti riikide välispoliitikas tuleks teha.

K. R. Pusta hoolitses välisministrina nii Eesti–Prantsuse kui Eesti–Briti sidemete tugevdamise eest. Pariisis viibides kohtus ta sealsete juhtpoliitikutega, kaasa arvatud peaminister Édouard Herriot ja tema järglane Aristide Briand, kuid uutest algatustest Eesti ja Prantsusmaa vahekorra arendamisel juttu ei olnud. Läbirääkimistel puudutati Euroopa üldprobleeme ja Rahvasteliidu tööd, nagu Genfi protokoll, läbirääkimisi garantiipakti sõlmimiseks, regionaalsete paktide sõlmimise võimalusi ja muud. Pusta aktiivne tegevus Balti liidu organiseerimisel kiideti Pariisis muidugi heaks, kuid sellesuunalisi jõupingutusi ei saa kuidagi vaadelda kui Prantsusmaa poolt inspireeritud üritust.

Mitmel pool esitatud väited, et Eesti välispoliitika pidas K. R. Pusta juhtimisel kinni Pariisi kursist Londoni arvel, on faktidega vastuolus, sest just siis, kui tema oli välisminister, toimus Eesti ja Suurbritannia suhetes oluline areng.

Tookord kõneldi ja kirjutati Eestis sihikindlalt Inglise orientatsioonist. Selles osas on üks tähelepanevaid dokumente Londoni saadiku O. Kalda läkitus välisministrile, Riigikogu esimehele ja väliskomisjoni esimehele 14. oktoobrist 1924. Kallas rõhutas, et jutud Inglise orientatsioonist tuleb asendada tõeliselt tihedate sidemetega kahe riigi vahel. Ta soovitas eriti arvestada majanduslikke tegureid ning muuta Eesti majandus Briti majanduselu osaks, sest sellega võidetakse *City* poolehoid. Saadik pidas vajalikuks, et nii valitsusasutuste kui ka erafirmade ostud ja laenud tehakse võimaluste piiirini Inglismaalt, eriti nendelt suurfirmadelt ja ärigruppidele, kellel on oma esindajad parlamendis. Ka soovitas Kallas tihendada Eesti ja Briti sõjaväelaste kontakte, kutsuda Eestisse

Briti sõjaväeline missioon ja soodustada kultuurialast lähenemist.⁵⁸ Pärast 1. detsembri mässukatset kordas O. Kallas neid seisukohti paaril korral. Samasugusel arvamusel olid välisministeeriumi informatsioonibüroo juhataja Hans Oidermann, Riigikogu väliskomisjoni esimees kindral Johan Laidoner ja teised. Viimane väitis Riigikogus 20. jaanuaril 1925 peetud kõnes, et Inglise orientatsioonist on tehtud küll sõnu, kuid valitsus ei ole küllalt kaasa aidanud Eesti lähendamiseks sellele riigile.⁵⁹

K. R. Pusta ise rõhutas Briti diplomaatidele mitmel korral, et Eesti välispoliitika võtmeküsimuseks on tihedate ja kõige sõbralikumate suhete loomine Briti valitsusega. Sedasama kinnitas ta ka ajakirjanikele. Välisminister võis tõdeda ka seda, et Inglismaal on tõusnud huvi ja lugupidamine Eesti ning teiste Balti riikide vastu.⁶⁰

1925. aasta oli tõepoolest teatud mõttes läbimurdeaasta Eesti–Briti suhete arengus. Selle eelduseks majanduslikul alal oli asjaolu, et Eestis saadi üle sõjajärgse perioodi majandusraskustest, algas n.-ö. normaalne areng. Poliitilisel alal kinnitas 1. detsembri mässukatse resoluutne likvideerimine Eesti Vabariigi sisemist elujõudu. Mõnel pool, näiteks USA-s, samuti siin-seal pahempoolsetes ringkondades mõjus 1. detsember Eesti mainele kahjulikult, kuid üldisemalt võttes rahvusvahelisel areenil Eesti autoriteet tõusis.

1925. aastal viibis Eestis mitmeid Briti poliitikuid ja majandusringkondade esindajaid, nagu alamkoja abijuhataja J. Hope, alamkoja liige Philip Dawson, endine Briti välisministeeriumi töötaja professor James Young Simpson ja Rahvasteliidu peasekretär Eric Drummond. Londonis sondeeriti pinda suure välislaenu saamiseks ning grupp pangadirektoreid käis Eestis olusid selgitamas. Eesti majanduse, eriti rahandusega tutvusid põhjalikult ka Rahvasteliidu peasekretäri esimene abi Joseph Louis Anne Avenol ja majandusosakonna juhataja Alexander Loveday, kes Eestis viibisid K. R. Pusta kutsel. Ettekanedes Rahvasteliidule hindasid nad Eesti majanduse olukorda üsnagi positiivselt ning see asjaolu avas tee suurema välislaenu saamisele 1927. aastal.

Eesti valitsus astus samme, et riiklikud tellimused mitmesuguste seadmete, metallitoodete, raudteevarustuse, relvastuse, laskemoona ja muu osas suunataks kõigepealt Inglismaale. Valitsus võttis kaubandus-tööstusministeeriumi algatusel vastu otsuse, mille kohaselt sõjaministeeriumile ja teedeministeeriumile vajalikud kaubad tuli hankida Inglismaalt.⁶¹ Ministri kohusetäitja Leo Sepp põhjendas vajadust sellise otsuse järele asjaoluga, et Briti äri- ja rahandusringkondade huvi Eesti vastu on tõusnud, Eesti ettevõtetesse on paigutatud Inglise kapitali ning sellistes tingimustes tuleb siduda Briti rahameeste huvid Eesti huvidega.⁶²

⁵⁸ ERA, f. 957, n. 12, s. 371, l. 99–109.

⁵⁹ II Riigikogu protokollid. 7. istungjärg 1925. a., veerg 141.

⁶⁰ Päevaleht, 1925, 29. mai.

⁶¹ Vabariigi Valitsuse otsus 13.2.1925. ERA, f. 31, n. 2, s. 1034, l. 12.

⁶² Kaubandus-tööstusministeerium Vabariigi Valitsusele 13.2.1925. ERA, f. 31, n. 2, s. 1034, l. 16.

1925. aasta suvel peeti Londonis J. Laidoneri aktiivsel osalemisel läbirääkimisi Vabadussõja ajal tekkinud välisvõla tasumise üle. Briti valitsus tegi Eestile esialgselt esitatud nõuetega võrreldes järeleandmisi ning 24. juulil 1925 kirjutati võlgade fundeerimise lepingule alla. Võla üldsummaks fikseeriti 917 000 naela, kusjuures aastatel 1926–1940 tuli tasuda 40 000 naela ja ajavahemikul 1941–1955 50 000 naela aastas.⁶³

1925. aastal intensiivistusid Eesti–Briti suhted ka kaitsejõudude liinis. 31. detsembril 1924 teatas K. R. Pusta Briti saadikule T. Vaughanile, et Eesti valitsus sooviks kutsuda Briti sõjaväelise missiooni Eestisse. Saadik omalt poolt leidis, et kõrgemate ohvitseride saatmine on Briti huvides, sest lisaks kõigele muule hoiaks see ära sellekohase palve esitamise Prantsuse valitsusele. Peale selle avaldasid nii Eesti välisminister kui ka rahaminister soovi osta Inglismaalt relvastust ja sõjavarustust, muu hulgas ka lennukeid 25 000 naelsterlingi eest.⁶⁴

Londoni valitsusasutustes suhtuti Eesti ettepanekusse sõjaväelise missiooni asjus põhimõtteliselt pooldavalt. Sõjaministeeriumi seisukoht oli täiesti positiivne, välisministeeriumis kardeti küll, et see võiks põhjustada Moskva negatiivse reaktsiooni, kuid viimast ei peetud vajalikuks arvestada. Vaid rahaministeeriumis (*Treasury*) peeti sõjaväeliste missioonide saatmist välismaale põhimõtteliselt ebaotstarbekaks, sest nendega kaasnes tavaliselt soov osta relvastust, kuid Briti valitsus ei pidanud võimalikuks selleks krediiti anda.

Järgnevalt oodati Londonis igasuguste arusaamatuste vältimiseks Eesti valitsuse kirjalikku avaldust, kuid Pusta esitas Vaughanile ametliku kutse Briti sõjaväelise missiooni saatmiseks millegipärast alles 8. mail 1925.⁶⁵

Nagu dokumendid kinnitavad, pälvis kõnesolev küsimus nii Briti välis- kui ka sõjaministeeriumis üsna suurt tähelepanu, kuid samas oli Eesti välisministeeriumi seisukoht ebaselge. Ilmselt Briti võimudele ei esitatudki konkreetsemaid ettepanekuid. Kui K. R. Pusta 28. juulil kohtus Briti välisministri J. A. Chamberlainiga, ootas viimane, et puudutatakse ka sõjaväelist missiooni. Eesti välisminister aga seda ei teinud.⁶⁶

Tähelepanuväärne on seegi fakt, et Briti kindralstaap kutsus Eesti kõrgemaid ohvitseri jälgima 1925. aasta septembris toimunud sõjaväemanöövreid, kus katsetati uusi tankitüüpe ja võitlust nende vastu, samuti keemiarelva. Eesti poolt saadeti manöövritele kolonel Nikolai Reek ja kindralmajor Paul Lill.

Eesti ja Suurbritannia suhete arendamiseks, aga ka Briti valitsuse poliitika lähemaks tundmaõppimiseks tegi K. R. Pusta visiidi Londonisse. Ta ise on märkinud, nagu oleks algatus tulnud Briti valitsuselt⁶⁷, kuid tegelikult esitas ta ise sellekohase avalduse mais 1925. Sel puhul teatas Briti saatkond Riias Londonisse, et Pusta on olnud Prantsusmaa mõju all, kuid nüüd püüab luua

⁶³ Riigi Teataja, 1925, 197/198, 1145–1146.

⁶⁴ Vaughan Tallinnast 31.12.1924. PRO, FO, 371/10975, l. 7–8.

⁶⁵ Pusta Vaughanile 8.5.1925. PRO, FO, 371/10975, l. 52.

⁶⁶ Chamberlain Vaughanile 28.7.1925. PRO, FO, 371/10975, l. 151.

⁶⁷ Pusta, K. R. Saadiku päevik, 107.

lähemaid suhteid Briti valitsusega. Teda iseloomustati kergesti mõjutatava mehena, kes oleks sõbralikust vastuvõtust meelitatud.⁶⁸

Visiit toimus alles juuli lõpus. 28. juulil kohtus Pusta Briti välisministri J. A. Chamberlainiga. K. R. Pusta mälestuste kohaselt pöördus välisminister tema poole järgnevate sõnadega: "Armas kolleeg, Teil on muidugi küsimusi, millele sooviksite minu vastust, nimelt, mida teeksime meie, Inglismaa, sel juhtumil, kui Eesti satuks uuesti seisukorda, nagu oli 1918. aastal. Pean ütlema avameelselt, et ma ei suuda vastata sellele küsimusele. Meil ei ole pikema aja peale kavatsatud välispoliitikat, nagu seda on olnud senini Prantsusmaal. Oleneb sellest, kas Briti oleks Eesti uue kokkupõrke puhul Venemaaga niisamuti huvitatud Eestist kui kaasvõitlejast, nagu oli 1918.–1919. aastail. Meie kohta öeldakse, et oleme merkantiilne rahvas, ja ma julgen kinnitada, et see on õige."⁶⁹

J. A. Chamberlain ise ei ole fikseerinud, et tal oli Pustaga juttu ka Eesti julgeoleku teemal. Üldse jäi Briti välisministri jutuajamisest kehvapoolne mulje, sest ta polevat saanud mingisugust uut informatsiooni. Vestlus olevat piirdunud üldisemat laadi küsimustega, nagu garantiipakti sõlmimine Saksamaaga. Küll kinnitas J. A. Chamberlain, et Briti tunneb Balti riikide suhtes huvi kahes aspektis: rahu tagamine ja kaubanduse arendamine.⁷⁰

Londonis ajakirjanikele antud intervjuus avaldas K. R. Pusta lootust, et Briti kapital on Eestist huvitatud ning Eestile antakse pikaajalist laenu. Et Eesti valitsus- ja majandusringkonnad soovisid stabiilseid majandussuhteid Suurbritanniaga, siis oli 1925. aastal päevakorral ka kaubanduslepingu sõlmimine. Intensiivsete läbirääkimiste tulemusel kirjutati 18. jaanuaril 1926 Eesti–Briti kauba- ja laevanduslepingule alla. Suurbritannia kujunes Eesti põllumajandussaaduste peaturuks.

Mõningase arusaamatuse Briti valitsusringkondades põhjustas Eesti–Türgi sõprusleping, millele Varssavis 1. detsembril 1924 kirjutasi alla Eesti saadik Johan Leppik ja Türgi saadik Ibrahim Taliy Bei. Leping oli iseendast üsna süütu, selles deklareeriti vaid, et Eesti ja Türgi ning mõlema lepinguosalise kodanike vahel peab püsima rahu ja alaline sõprus ning mõlemad pooled on valmis diplomaatiliste vahekordade loomiseks. Kuna tookord olid Prantsuse–Türgi suhted head ja Briti–Türgi suhted jätsid soovida, siis mõned Londoni ringkonnad tõlgendasid lepingut kui Eesti valikut Prantsusmaa kasuks ning kõnelesid taas Pusta Prantsuse-orientatsioonist. Seoses sellega soovitas O. Kallas lepingu ratifitseerimise edasi lükata.⁷¹

Kuuldused Londoni rahulolematusesest Eesti–Türgi sõpruslepinguga erutasid Eesti valitsusringkondi ja lepingu sõlmimist kasutati isegi rünnakuteks Pusta vastu. Aprilli teisel poolel Tallinnas viibinud Briti saadik T. Vaughan nimetas juhtunud "naeruväärseks kriisiks", kuid see lugu mõjus Pustale siiski nii, et ta

⁶⁸ Leeper Riiast 25.5.1925. PRO, FO, 371/10976, l. 141.

⁶⁹ Pusta, K. R. Saadiku päevik, 107–108.

⁷⁰ Chamberlain Vaughanile 28.7.1925. PRO, FO, 371/10975, l. 151.

⁷¹ Kallas Londonist 25.4.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 198, l. 368.

ähvardas välisministri kohalt lahkuda.⁷² Eesti–Türgi sõprusleping ratifitseeriti Riigikogus 19. juulil 1925.

K. R. Pusta astus samme ka vahekorra parandamiseks Saksamaaga. Eesti Vabariigi algaastatel jätsid Eesti–Saksa suhted soovida, negatiivse maiguga eelarvamuslikku suhtumist esines nii Berliinis kui ka Tallinnas. Saksa valitsus-ringkondades, eriti parempoolsete leeris, suhtuti Eestisse kui elujõuetusse ja ajutisse nähtusesse. Vahekorda mürgitasid ka baltisaksa suurmaaomanike esindajad, kes Saksamaal arendatavas propagandas kujutasid Eestit tsiviiliseerimata riigina, kus ei austata eraomandit. Berliinis ei kiidetud heaks Eesti välispoliitilisi suundumusi, nagu orienteerumist Entente'i riikidele ning Balti riikide ja Poolaga liidu loomise taotlust. Eestlastelegi oli sageli omane eelarvamuslik suhtumine Saksamaasse ajalooliste asjaolude, 1918. aasta okupatsiooni-päevade surve ja teiste tegurite tõttu.

Järk-järgult suhted siiski paranesid. Saadik Berliinis Karl Menning kirjutas veel 1925. aasta veebruaris, et Berliinis peetakse Pustat Prantsuse-sõbralikuks ja Saksamaale vaenulikuks⁷³, kuid just seesama Pusta asus energiliselt ka Berliiniga suhteid tihendama. Märtsi teisel poolel Berliinis viibides pidas ta sõbralikus vaimus läbirääkimisi välisminister Gustav Stresemanniga ja teiste poliitikutega ning toonitas kahe riigi suhete edasiarendamise tahet. Lepiti kokku ka lepitus- ja vahekohtukonventsiooni sõlmimise vajaduses.

Augusti algul peatus Pusta tagasiteel Lääne-Euroopast taas Berliinis. Oma mälestustes nimetas ta visiiti meeldivaks ja huvitavaks, sakslaste vastuvõttu sõbralikuks. Pusta pidas läbirääkimisi välisminister Gustav Stresemanni ja tema abi Carl Theodor Conrad von Schubertiga, viibis vastuvõtul riigi presidendi kindralfeldmarssal Paul von Hindenburgi juures ja kirjutas alla lepitus- ja vahekohtukonventsioonile.⁷⁴

K. R. PUSTA SUUR EBAÕNNESTUMINE

Jaanuaris 1924 Helsingis toimunud nelja riigi konverentsil otsustasid välisministrid järgmisel korral kohtuda Tallinnas. K. R. Pusta nägi eelseisvas konverentsis suurt šansi, et Balti liidu loomist surnud punktist edasi nihutada. Nii Eesti välisministeerium Pusta aktiivsel osalemisel kui ka saatkonnad, eriti Helsingis, Riias ja Varssavis, tegid 1925. aasta suvel välisministrite kohtumiseks vajalikke ettevalmistusi. Juuni algupoolel koostas välisministeerium koostöös raha- ja kohtuministeeriumiga konverentsi päevakorra projekti, mis 16. juunil esitati heakskiitmiseks vabariigi valitsusele. Konverentsil kavatseti arutada poliitilisi, majandus-, finants- ja juriidilisi küsimusi.⁷⁵

⁷² Vaughan Riias 21.4.1925. PRO, FO, 371/10975, l. 37–38.

⁷³ Menning Berliinist 10.2.1925. ERA, f. 1622, n. 1, s. 496, l. 6.

⁷⁴ Pusta, K. R. Saadiku päevik, 108–109.

⁷⁵ Välisminister Vabariigi Valitsusele 16.7.1925. ERA, f.957, n. 12, s. 752, l. 42–44, 208.

K. R. Pustale kõige tähtsamate, nimelt poliitiliste küsimuste osas nähti ette üldise julgeolekuprobleemi kaalumine (viimane oli aktuaalne seoses Genfi protokollil mitteratifikatsioonide ja lääneriikide vahel toimunud läbirääkimistega garantiilepingu sõlmimiseks) ning nelja riigi koostöö korraldamine eelseisval Rahvasteliidu täiskogu istungjärgul. Kõnesolevale päevakorrapunktile oli lisatud märkus: "Resolutsiooni redaktsioon on reserveeritud kuni konverentsi avamiseni." Pusta peitis sellise ebamäärase fraasi taha kavatsuse esitada konverentsile heakskiitmiseks poliitilist laadi kokkuleppe projekt, millega ta kavatses asjaosalisi riike tutvustada pärast ringsõitu Lääne-Euroopas.

Valitsus kiitis päevakorra heaks ning 17. juunil tegi Pusta ettepaneku pidada konverents 20. ja 23. augusti vahel. Et see kuupäev ei osutunud kõigile osavõtjatele sobivaks, siis tegi Pusta 6. juulil uue ettepaneku avada konverents 25. augustil.

Missugused olid Pusta kava realiseerumise eeldused?

Tallinna saabunud informatsiooni kohaselt ei olnud asjaosaliste riikide seisukohad märgatavalt muutunud. Poola valitsus, eriti välisminister A. Skrzyński, pooldas endiselt nelja riigi liidu sõlmimist, kuid oli valmis arutama ka Eesti–Läti–Poola koostöö perspektiive. Poolakad kinnitasid isegi, et Tallinna konverentsil peab mingisuguseidki reaalseid tulemusi saavutama ja poliitilist koostööd soodustavale lepingule alla kirjutama, sest teisejärguliste küsimuste arutamine ei vasta välisministrite ülesannetele. Kui aga Tallinnas midagi olulisemat ei saavutata, pole mõtet selliseid konverentse üldse korraldada. K. R. Pusta püüdis kasutada Poola ametivenna avaldusi Läti ja ka Soome poliitikute mõjutamiseks. Läti valitsus oli vähemalt sõnades huvitatud nelja, mitte aga kolme riigi liidust.

Mis Soomesse puutub, siis domineerisid seal endised seisukohad. 1925. aasta suvel kinnitasid Soome juhtivad riigitegelased Helsingis resideerivatele diplomaatidele, et Soome ei ole huvitatud lähemast koostööst Balti riikide ja Poolaga ning mingisuguse poliitilist laadi lepingu sõlmimine ei saa kõne allagi tulla. Näiteks Saksa välisministeerium teatas saatkonnale Tallinnas Helsingist saadud informatsioonile viidates, et Soome peaminister ei poolda välisministrite konverentsi ning loodab, et eelseisev kokkutulek jääb viimaseks. Pealegi ei määra Soome tähtsamates küsimustes oma seisukohti ette kindlaks, kuid see ei välista üksmeelt vähemtähtsates küsimustes.⁷⁶ Ka välisminister Karl Gustaf Idman ei varjanud oma vastumeelsust Tallinna konverentsi vastu.

Soome valitsuse põhimõtteline seisukoht oli Pustale muidugi teada, kuid millegipärast ta siiski lootis ülioptimistlikult, et Eesti–Läti–Poola väga kindla ühisrindede korral on võimalik Soome valitsust mõjutada.

Oma kava realiseerimiseks taotles K. R. Pusta toetust ka Pariisist ja Londonist. Prantsuse valitsuse seisukohas ei saanud olla kahtlust – see oli

⁷⁶ Saksa välisministeerium Saksa saatkonnale Tallinnas 31.7.1925. PAAA, Gesandtschaft Reval, 25/D 1, Band 5.

endiselt pooldav. Prantsuse saadik Tallinnas Louis de Vienne, kes Rudolf Holsti sõnade kohaselt viibis Eesti välisministeeriumis peaaegu iga päev, toetas energiliselt nelja riigi liidu loomise kava.⁷⁷

Seevastu Briti valitsuse positsioon oli ebaselgem. Eelnevatel aastatel oli Tallinna saabunud korduvalt informatsiooni, et Briti valitsus suhtus reserveeritult Poolasse ja eelistas nelja riigi liidu asemel Eesti–Läti–Leedu ühinemist. Jaanuaris 1925 oli O. Kallas esitanud Briti välisministrile otsese küsimuse, kuidas suhtub valitsus Balti liidu loomise kavadesse Poola osavõtul. J. A. Chamberlain vastas, et väikerahvad, keda ähvardab ühesugune oht, peaksid ühinema. Kuid küsimuses, kas Eesti ja Läti peaksid ühinema Leedu või Poolaga, ei võivat ta nõu anda.⁷⁸

Juuni algul viibis Tallinnas Briti välisministeeriumi endine töötaja J. Y. Simpson, kes õhutas Poola-vastaseid seisukohti. Ta väitis, et Poolas kehtivat ebademokraatlik poolfeodaalne režiim, arvukad vähemusrahvad kujutavad endast lausa lõhkeainet, Poola piirid põhjustavad tulevikus palju konflikte ning Poola nimel olevat välismaal halb kuulsus. Simpson soovitas mitte flirtida Poolaga: "Kui Teie end seote Poolaga, siis võivad Poola oma konfliktid teid katastroofi kaasa haarata. Kaitse asemel leiate niiviisi komplikatsioone. Minule näib, et kombinatsioon Eesti–Läti–Leedu hoopis loomulikum on kui Eesti–Läti–Poola."⁷⁹

Kujunenud olukorras püüdis K. R. Pusta isiklikult Londonis Briti valitsuse seisukoha välja selgitada. Kuidas Pusta ja Chamberlaini jutuajamisel 28. juulil Balti koostöö teemat käsitleti, pole päris selge. Pusta ise väitis korduvalt, et Briti välisminister oli Balti liidu loomise kava suhtes heatahtlik.

Lääne-Euroopast saabudes asus Pusta tutvustama teistele asjaosalistele riikidele tema poolt koostatud poliitilise kokkuleppe, nn. Balti protokoll projekti. Läti välisministriga kõneles Pusta ise, Varssavis tutvustas mainitud dokumenti saadik J. Leppik. Nii Z. A. Meierovics kui ka A. Skrzyński soovitasid lepinguprojektis teha täpsustusi ja seejärel olid nõus sellele alla kirjutama.

Et Balti protokoll eeldatavatele lepingupartneritele vastuvõetavamaks teha, oli see koostatud üsna üldsõnalisel ja vähekohustavas vormis. Kõnesoleva dokumendi esimeses artiklis märgiti, et lepinguosalised riigid kohustuvad lojaalselt jätkama senist koostööd, mille alused rajati Helsingi konverentsil jaanuaris 1920, kinnitavad enda tahet korraldada vastastikuseid vahekordi kindlatel juriidilistel alustel kokkulepete ja konventsioonide süsteemiga nii palju kui võimalik ja teostada rahvusvahelises poliitikas ühiseid aktsioone. Samas nähti ette, et lepinguosalised riigid edastavad üksteisele nende poolt teiste riikidega sõlmitud lepingud, kokkulepped ja konventsioonid. Teine artikkel

⁷⁷ Holsti Tallinnast 29.8.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925.

⁷⁸ Kalda päevik 14.1.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 693, l. 49.

⁷⁹ Üleskirjutus Oidermanni–Simpsoni jutuajamisest 4.6.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 700, l. 42–44.

käsitles 17. jaanuaril 1925 sõlmitud lepitus- ja vahekohtukonventsiooni elluviimist, kolmandas kohustuti täiel määral täitma Rahvasteliidu liikmesriigi kohustusi, et selle kaudu "kasutada vastavaid soodustusi, eriti selles, mis puutub nende julgeoleku ja iseseisvuse garanteerimisse ning rahu alalhoidmisesse Ida-Euroopas". Neljandas artiklis fikseeriti traditsiooniliste perioodiliste konverentside korraldamine kaks korda aastas ja viimases, viiendas artiklis viidati lepinguosaliste riikide ringi laienemise võimalusele iga lepinguosalise riigi piiririigi osas.⁸⁰ Ilmselt peeti silmas Leedu võimalikku ühinemist kunagi tulevikus, aga ka võimalust, et leping sõlmitakse Eesti, Läti ja Poola vahel, millega Soome võiks hiljem liituda.

Soome valitsuse lõpliku seisukoha väljaselgitamiseks sõitis Eesti välisminister 19. augustil Soome valitsuse poolt saadetud lennukil Helsingisse. Otsustava sõna Soome positsiooni tutvustamiseks ütles president Lauri Kristian Relander. Ta kuulas ära Pusta selgitused Balti riikide liidu loomise vajadusest, sellest, et Lääne juhtivad riigitegelased suhtuvad asjasse positiivselt ning mujalgi Euroopas on päevakorral regionaalsete liitude loomine. Kui Pusta oli tutvustanud Balti protokollu projekti, ütles Relander, et tema on Eesti sõber ja Tallinna-visitidist alates Eesti–Soome liidu pooldaja. Et Läti on Eesti liitlane, siis taotleb ta presidendina Soome–Eesti–Läti liitu. Edasi deklareeris Relander: "Mina olen aga Rootsi sõber ja ka Saksa sõber. Nii siis peaks meie koostöö meid kõiki viima lähemale Rootsile ja see ei oleks mitte vastumeelne Saksale, kes jälle oma suurriigi osa hakkab mängima Euroopas. Saksa ja Poola ei saa aga kunagi sõpradeks. Ka Inglismaale saaks meeldima meie lähenemine Skandinaaviale rohkem kui meie sidumine Poolaga."⁸¹ Vestluse edasises käigus toonitas Relander iseenda ja soome rahva sümpaatiat Rootsi vastu ja välistas kategeooriliselt lähema koostöö Poolaga. Presidendi ideaal – Soome–Eesti–Läti koostöö Rootsiiga – polnud praktikas kuidagi realiseeritav.

Ka välisminister K. G. Idman kinnitas Pustale, et Soome ei nõustu Balti protokollu kavaga. Ta tegi ettepaneku pidada eelseisev konverents hoopis septembri algul Genfis, kuhu nelja riigi välisministrid seoses Rahvasteliidu täiskogu istungjärguga niikuinii sõidavad, ning kärpida konverentsi päevakorda. Eesti välisministril tuli tahes-tahtmata nõustuda.

Järgnevalt saatis K. G. Idman R. Holstile, kes oli Soome saadik nii Eestis kui ka Lätis, korralduse: "Riiga jõudes püüdke veenda Läti valitsust, et pole mingit erilist põhjust sõlmida Pusta poolt soovitatud poliitilist lepingut ning et me mingil juhul sellest osa ei võta."⁸²

Seega oli Pusta suur aktsioon – rajada Soome, Eesti, Läti ja Poola koostööle lepinguline alus – läbi kukkunud.

⁸⁰ ERA, f. 957, n. 12, s. 752, l. 181–182.

⁸¹ Pusta *pro memoria* 25.8.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 752, l. 123.

⁸² Idman Holstile 25.8.1925. UM, Fc:2, 1925.

K. R. PUSTA LAHKUMINE

Tallinna konverentsi läbikukkumist kasutati ajendina välisministri vastu suunatud kampaania vallapäästmiseks. Varemgi Riigikogus ning ka laiemalt valitsusringkondades ning suurärimeeste seas esinenud rahulolematuse kasvas üle avalikeks rünnakuteks. Päevalehe peatoimetaja Hans Rebane leidis, et Eesti välispoliitilises seisundis valitsevat selgusetust, teadmatust ja kindlusetust. Sealjuures olevat Eesti välispoliitikas avaldunud ülemäärane aktiivsus ning tarvitatud liiga "kõrget tooni", mis pole kooskõlas riigi suurusega.⁸³ Vaba Maa kurtis, et välispoliitilistes küsimustes puudub üksmeel.⁸⁴

Peamised süüdistused välisministri vastu kõlasid: teravnenud vahekorda NSV Liiduga pole suudetud reguleerida ning seetõttu kannatavad Eesti majanduslikud huvid; Balti riikide koostöö pole edasi arenenud, ennem on vahekorrad Soome ja Lätiga halvenenud; Pusta pöörab liiga palju tähelepanu Pariisi kursile, mis mõjub kahjulikult Eesti suhetele Suurbritanniaga; välisminister tegutseb isepäiselt ega arvesta küllaldaselt Riigikogu väliskomisjoni seisukohti; Pusta isiklik tööstiil jätab soovida ja see põhjustab pingeid valitsuses.

Lõppotsus K. R. Pusta kui välisministri kohta langetati Riigikogu väliskomisjoni koosolekul 29. augustil. Kohal olid Johan Laidoner – komisjoni esimees (Põllumeestekogud), Jaan Lattik (Kristlik Rahvaerakond), Karl Ferdinand Kornel (Eesti Rahvaerakond), Ado Anderkopp (Eesti Tööerakond) ja Leopold Johanson (Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei), kes üksmeelselt avaldasid rahulolematust Pusta poliitikaga. Komisjoni otsus formuleeriti nii: välisminister ei arvesta väliskomisjoni seisukohti.

Vabariigi valitsus omalt poolt hindas 31. augustil toimunud koosolekul väliskomisjoni otsust kui Riigikogu enamuse umbusaldusavaldust välisministrile, mitte aga kogu valitsusele. Valitsus ei tunnistanud end solidaarseks välisministriga ega esitanud lahkumisavaldust, vaid nõustus välisministri lahkumisega. Enne lõplikku lahkumist pidi ta aga sõitma Genfi, et osa võtta septembri algupoolel toimuvast nelja riigi välisministrite konverentsist. Samal ajal Genfi koguneva Rahvasteliidu täiskogu istungjärgu tööst jäeti Pusta kõrvale, sinna saadeti eridelegatsioon koosseisus August Rei, Johan Laidoner ja Ado Anderkopp.

Genfis kohtusid Soome, Eesti, Läti ja Poola välisminister 6., 11. ja 12. septembril, kuid olulisi tulemusi nõupidamistel ei saavutatud. Soome ei olnud poliitilisest koostööst huvitatud, Läti valitsusel puudus seoses Z. A. Meierovicsi ootamatu surmaga autoõnnetuse tagajärjel 22. augustil selgem välispoliitiline kurss, Poola valitsus oli mures seoses nn. garantiipakti sõlmimise üle peetavate läbirääkimistega, mis ähvardasid kahjustada Poola huve.

⁸³ Päevaleht, 1925, 28. aug.

⁸⁴ Vaba Maa, 1925, 29. aug.

K. R. Pusta lahkumine vormistati Riigikogus 5. oktoobril 1925 tema enda avalduse põhjal. Uue välisministri leidmine osutus raskeks, sest mitu arvestatavat kandidaati keeldusid, lõpuks andis nõusoleku Moskva saadik A. Birk.

K. R. Pusta lahkumine tekitas laia rahvusvahelise vastukaja. Nii Eestis tema vastu esitatud süüdistused kui ka välisajakirjanduse reageeringud olid sageli ühekülgsed või täiesti põhjendamatud.

Mõnel pool esitati arvamus, et Eesti valitsus olevat välisministrist loobunud Moskva survele. Ka Pusta ise kirjutas oma mälestusteraamatus: "Olin küll teadlik opositsioonist, mis oli kasvamas minu vastu Riigikogu väliskomisjonis ja meie suurriimeeste ringkondades, nähtavasti minu leppimatu hoiaku pärast Venemaa suhtes."⁸⁵

Kuivõrd selline väide on põhjendatud?

Nagu märgitud, oli Pusta Eesti välisministrina Moskvale vastuvõetamatu ning 1925. aasta suvel arutati Välisasjade Rahvakomissariaadis, kuidas temast lahti saada. Kuna Tallinnas asunud Nõukogude Liidu ja Saksa diplomaatide vahel valitsesid täiesti usalduslikud suhted, leidub Tallinnas asunud Saksa diplomaatide ettekannetes Berliini huvitavaid andmeid Moskva kavade kohta. 1925. aasta juulis teatati, et Nõukogude valitsuse eesmärk on majanduslike abinõudega sundida Eestit loobuma tema piiririikide poliitikast, s.o. aktiivsest tegevusest sidemete tugevdamisel Soome, Läti ja Poolaga. Nõukogude asjur Notovitš ütles Saksa saadikule Wolfgang Frankile, et Venemaa jaoks on igasugune piiririikide liit soovimatu; Moskva on ka väikeriikide Eesti, Läti ja Leedu liitumise vastu, sest selline liit kujuneks varem või hiljem suuremaks liiduks, milles osaleks ka Poola.

Notovitš kinnitas, et Eesti mõjutamiseks rakendab Moskva teatud abinõusid: "Praegu tehakse Eestile praktiliselt selgeks, et tema majanduslik eksistents on mõeldav üksnes tema sõbralike vahekordade puhul Nõukogude Liiduga. [...] Nüüd teravdab Nõukogude Liit majanduskriisi sel moel, et ta kavatseb loobuda igasugusest transiidist läbi Eesti. Ka hoolitsetakse selle eest, et Nõukogude Liiduga seotud tööstus saaks halvatud. [...] Suuremad tellimused, mis Eestile oleks võinud anda, lähevad Poolale või Lätile."⁸⁶

Ka Nõukogude ajakirjandus ründas rätigel toonil Eesti välispoliitikat ja eriti välisminister Pustat. Näiteks Pravda kirjutas Eesti ja Läti kohta, et Balti riikidel polevat iseseisvat poliitikat üldse olemas ning Z. A. Meierovics seisvat tagakäppadel kord prantsuse, kord inglise kodanluse ees. Pustale heideti kõige enam ette tema aktiivset rolli Balti liidu organiseerimisel.⁸⁷

Paralleelselt propagandistliku käraga anti Eesti valitsusringkondadele mõista, et Moskva on valmis Eestiga suhteid parandama ning selle kinnituseks andma

⁸⁵ Pusta, K. R. Saadiku päevik, 108.

⁸⁶ Arumäe, H. Aasta 1925: majandusringkonnad *contra* välisminister. – Eesti Sõnumid, 1995, 28. juuli.

⁸⁷ Известия, 1925, 24 июля.

Eesti tööstusettevõtetele üsna suuri tellimusi. Ilmselt oli Nõukogude valitsus pikaleveninud konfliktist tüdinenud ja taotles tõepoolest suhete parandamist, kuid soovis sealjuures "preemiana" saavutada Pusta lahkumise.

Nõukogude asjur Notovitš ja kaubandusatašee Ševtsov propageerisid Moskva seisukohti Tallinna töösturite ja suurärimeeste seas. Nad kinnitasid, et Venemaa tuleb suhete parandamisel Eestiga igas valdkonnas vastu, kuid pole oodata, et Moskva astuks esimese sammu. On teada, et nõupidamistel Notovitši ja Ševtsoviga osalesid kaubandus-tööstusministeeriumi tööstusosakonna juhataja Aleksander Lukk, Eesti ja NSV Liidu kaubanduskoja juhatusse kuuluv Konstantin Päts ning mitme suurettevõtte esindajad. Nagu Saksa saadik W. Frank Berliini teatas, olevat K. Päts deklareerinud: "Eestis mõistetakse üldiselt, et riigi senine poliitika Venemaa suhtes on olnud väär."⁸⁸ Nõupidamisel esitatud küsimus, kas Pusta lahkumine aitaks parandada Eesti-Vene suhteid, kõlas just eestlaste suust. K. Päts viitas võimalusele "avalik arvamus liikuma panna ja ajakirjandusele kätte näidata, mis õieti mängus on ning kus Eesti tegelikud huvid peituvad."⁸⁹ Seda ka tehti.

Kuigi majandusringkonnad õhutasid Pusta-vastast kampaaniat ja aitasid kaasa välisministri kukutamisele, pole see asjaolu kaugeltki ainus ega ka otsustav ministri ametist lahkumise põhjus.

Mitmel pool tsiteeriti Soome ajakirjanduses (esimesena Uusi Suomi veer-gudel) ilmunud väidet, nagu oleksid eestlased oma välisministri Moskvast saadavate tellimuste eest maha müünud. Selline seisukoht on ebaõige juba seetõttu, et mainitud tellimuste asjus lepiti põhimõtteliselt kokku siis, kui Pusta oli veel välisminister. Ka uus välisminister A. Birk kinnitas R. Holstile, et tema eelkäijat on asjata süüdistatud väheses tähelepanus Moskva suhtes, sest tegelikult on Eesti tehastele antud suured tellimused Pusta poliitika tulemus ja temal pole majandussuhete parandamiseks enam midagi teha.⁹⁰

Välisasjade rahvakomissar G. Tšitšerin esitas juhtunu kohta omapoolse, tõsi küll, ebaõige arvamuse. Varjunime Осведомленный all ajalehes Известия avaldatud artiklis "Неудача Пусты" iseloomustas ta Pusta jõupingutusi Balti liidu loomiseks tema isikliku poliitikana, mis ei olevat väljendanud Eesti soove ning taotlusi. Tšitšerin väitis, et juhuslikult ministritoolile sattunud Pusta teostab Pariisi poliitikat ning püüab Tallinnat muuta Varssavi filiaaliks, kuid selline kurs on vastuolus Eestile omase püüdega läheneda Inglismaale. Samas tõsteti esile Pariisi ja Londoni vastuolud ja kinnitati isegi, et Tallinna konverents olevat põhja lastud Inglise valitsuse poolt.⁹¹

Asjatundlikult ja tasakaalukalt analüüsis K. R. Pusta lahkumise asjaolusid Soome saadik R. Holsti. Ettekannetes Soome valitsusele kinnitas ta, et välis-

⁸⁸ Frank Tallinnast 1.8.1925. PAAA, Gesandtschaft Reval, 42, C 3a, Band 1.

⁸⁹ Samas.

⁹⁰ Holsti Tallinnast 31.10.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925.

⁹¹ Известия, 1925, 24 августа.

ministrile esitatud süüdistused on suures osas põhjendamatud.⁹² Etteheide, et Pusta ei saavutanud edu Balti liidu loomisel, on alusetu, sest rohkem poleks suutnud saavutada ükski välisminister.

Sama kehtib ka väite kohta, et Pusta eriline poolehoid kuulus Prantsusmaale ning seetõttu olevat suhted Inglismaaga jahenenud. R. Holsti konstateeris põhjendatult, et Eestis pole spetsiaalset Prantsuse orientatsiooni kunagi olnud. Väliselt võis selline mulje jääda, sest välisminister viibis mitu korda Pariisis, tema isiklikud kontaktid Prantsuse poliitikute ja diplomaatidega olid tihedamad kui Briti esindajatega. R. Holsti rõhutas, et see asjaolu tulenes ka objektiivsetest teguritest, sest Riias asunud Briti saadik T. Vaughan sõitis Tallinna vaid mõnel korral aastas ning Pusta visiit Londonisse viibis seetõttu, et kutse saamine võttis aega.

Tegureid, mis viisid K. R. Pusta vabastamiseni välisministri ametikohalt, oli palju. Oli objektiivseid asjaolusid, mis ei sõltunud välisministrist ega valitsusest, kuid mida Pusta vastu välja mängiti (suhete teravnemine NSV Liiduga seoses 1. detsembriga oli paratamatu; Pusta põhieesmärk – nelja riigi liit – polnud realiseeritav). Kuid olulist rolli välisministri saatuses etendasid ka subjektiivsed, otseselt Pusta isiksusest tulenevad asjaolud.

R. Holsti hindas Pusta välispoliitikat küll positiivselt, kuid juhtis samas tähelepanu tema inimlikele nõrkustele: "Muidugi on ka tema üksikküsimustes käitunud vääralt, ka tema on enam või vähem vastu enda tahet haavanud mõnda kodu- või välismaalast ning teda on süüdistatud ülbuses ja enda esiletõstmise tahtes. Kuid põhimõtteliselt võib sedasama öelda iga riigimehe puhul."⁹³

K. R. Pusta oli ambitsioonikas mees, kes oli harjunud Pariisis ja Genfis sekkuma "suurde poliitikasse" ja lootis ka välisministrina enda eelkäijatest rohkemat korda saata. Üheks põhjuseks, miks see ei õnnestunud, oli asjaolu, et tema eesmärgid polnud kooskõlas nende realiseerimise võimalustega. Hiljem kirjutas üks eesti diplomaate, nimelt Georg Meri, tabavalt, et Pusta oli "igat realismi unustaja inimene".⁹⁴ Pusta oli vaieldamatult andekas diplomaat, kuid tal puudusid ministrile vajalikud organisaatori-administraatori omadused. See ilmnas nii välisministeeriumi jooksva töö korraldamisel kui ka tähtsamate ürituste, näiteks Tallinna konverentsi ettevalmistamisel 1925. aasta suvel. Ta tegutses ülimalt energiliselt ja aktiivselt, kuid mõneti kaootiliselt ega arvestanud küllaldaselt objektiivseid olusid ning sattus lõpuks tõsisesse ajahätta. Ka puudus Pustal võime säilitada normaalsed suhted nende poliitikutega, kelle töökspidamisi ta ei jaganud. Ühel või teisel põhjusel tekkis Pustal ebakõla ja vastuolu paljude isikutega, alustades välisministeeriumi töötajatest ja lõpetades Riigikogu väliskomisjoniga.

⁹² Minister Pusta välispoliitika. 26.7.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925; Veel kord Pusta välispoliitikast 29.8.1925. Samas; Eesti välispoliitikast 10.10.1925. Samas.

⁹³ Holsti Tallinnast 29.8.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925.

⁹⁴ **Medijainen, E.** Saadiku saatus, 150.

Sellistes oludes ei tundnud Pusta end välisministri ametikohal kuigi hästi ja kaalus paaril korral lahkumise võimalust. Detsembris 1924, kui päevakorras oli uue valitsuse moodustamine, teatati Tallinna Soome saatkonnast Helsingisse, et tema enda sõnade kohaselt soovis Pusta siirduda tagasi Pariisi. Välisministri kohale oli mitu kandidaati, teiste seas ka August Rei.⁹⁵ 1925. aasta kevadel tekkis Pustal tõsine vastuolu väliskomisjoniga, eriti selle esimehe kindral J. Laidoneriga ja teistegi poliitikutega ning välisminister esitas isegi lahkumispalve. Tookord suudeti vahekorrad siiski klaarida ja ajakirjanduses konstateeriti: "Kuna lahkuminekuid välisministri ja väliskomisjoni vahel enam ei ole, võttis välisminister hr. riigivanema ettepanekul oma lahkumispalve tagasi."⁹⁶ 1925. aasta augustis kujunenud konfliktil olid juba sügavamad põhjused ja seda polnud võimalik lahendada, sest Pustal puudus valitsusringkondades arvestatav toetus.

Välisministeerium andis Eesti saadikutele korralduse selgitada välismaal K. R. Pusta lahkumist isiklike põhjustega ning viidata ka tema ebasobivaiks osutunud töömeetoditele, kuna kõik muu olevat juhuslik kokkusattumus.

R. Holsti tões K. R. Pusta lahkumise asjaolusid käsitledes: eestlased näivad unustavat, et Pusta on euroopaliku tähtsusega poliitik, kes ainsana peale kindral Laidoneri võiks Eesti nimel esineda kõikjal Euroopas, ning tema kukutamisel halvasti valitud kallaletungidega on kogu riigile negatiivsed tagajärjed.⁹⁷ Holstil oli selles mõttes õigus, et kuigi Pusta lahkumine oli paratamatu, jättis sellega kaasnev ajakirjanduslik kära halva mulje, seda enam, et see toimus samal ajal Nõukogude ajakirjanduse Pusta-vastase kampaaniaga.

⁹⁵ Erkko Tallinnast 11.12.1924. KA, Tasavallan presidentin kanslia, Ha 10.

⁹⁶ Postimees, 1925, 1. mai.

⁹⁷ Holsti Tallinnast 29.8.1925. UM, 5C 12 Viro, 1925.

KARL ROBERT PUSTA ALS AUBENMINISTER 1924–25

Heino ARUMÄE

Karl (Kaarel) Robert Pusta (29.II.1883 in Narva – 4.V.1964 in Madrid) war einer der fähigsten estnischen Diplomaten. Während der Jünglingsjahre lebte er in Tallinn und beteiligte sich an der Revolutionsbewegung. 1903 wurde er verhaftet, 1904 floh er ins Ausland, lernte in Paris und Bern. 1906 kehrte er in die Heimat zurück und arbeitete vorwiegend als Journalist. 1918 fuhr er im Bestand einer sogenannten Außendelegation nach Paris, wo er anfangs als inoffizieller Vertreter und danach bis 1933 als Gesandte wirkte. Vom Juni 1924 bis Oktober 1925 war er Außenminister der Republik Estland.

Als Außenminister sah Pusta seine Hauptaufgabe in der Festigung der Sicherheit des Landes. Er ging von der Überzeugung aus, daß zwei im Ostseeraum die Vorherrschaft anstrebende Großmächte, Rußland und Deutschland, für Estland gefährlich werden können, doch in Anbetracht der Schwäche Deutschlands stellte vorerst nur die Sowjetunion eine reale Bedrohung dar. Um dieser Gefahr zu begegnen, verfolgte Pusta folgende Ziele: die Schaffung eines sogenannten Bundes der Grenzstaaten (der Baltischen Union) unter Teilnahme Finnlands, der baltischen Staaten und Polens; die bedingungslose Unterstützung des Prinzips der kollektiven Sicherheit und der Ideale des Völkerbunds sowie der europäischen Integration; die außenpolitische und wirtschaftliche Orientation nach Westen sowie die allseitige Zusammenarbeit mit Großbritannien und Frankreich. In den 1920er Jahren redete man in Estland viel über die Anlehnung an Großbritannien. Pusta fand, daß im Fall eines Konflikts mit der Sowjetunion von Paris eher eine Unterstützung als von London zu erwarten war. In der internationalen Öffentlichkeit hielt man Pusta für einen Freund Frankreichs, so äußerte der britische Gesandte T. Vaughan über ihn, er sei "plus Parisien que les Parisiens".

Bei seinem Antritt des Außenministeramts befasste sich Pusta aktiv mit der Vorbereitung einer bevorstehenden Konferenz der Außenminister Finnlands, Estlands, Lettlands und Polens, die in Helsinki erfolgen sollte. Im Beitrag wird das Verhalten der genannten Länder zur Schaffung einer Baltischen Union charakterisiert. Estland und Polen vertraten den Standpunkt, nach dem Vorbild des Warschauer Pakts von 1922 sei ein politischer Vertrag abzuschliessen, der als Grundlage des Zusammenwirkens der vier Staaten dienen sollte. Da Finnland in bisheriger Weise eine engere Zusammenarbeit mit Polen und den baltischen Staaten ablehnte, gelang es nicht, auf der Konferenz am 16. und 17. Januar 1925 in Helsinki, die Schaffung einer Baltischen Union näher zu erörtern.

Der Beitrag befaßt sich auch mit der aktiven Rolle K. R. Pustas zur Förderung der Zusammenarbeit der Generalstäbe der vier Länder.

Seine Tätigkeit bei der Organisierung der Baltischen Union sowie bei der Festigung der Beziehungen zu Polen, aber auch zu Großbritannien und Frankreich riefen in Moskau ein negatives Verhalten zum Außenminister Estlands hervor. In Verbindung mit dem bewaffneten Putschversuch am 1. Dezember 1924 verschärfen sich die Beziehungen noch mehr. Der Regierung Estlands war die Beteiligung Moskaus an der Vorbereitung des Umsturzes bekannt, und Pusta verwies darauf in einem Interview mit dem Korrespondenten der schwedischen Zeitung "Aftonbladet". Zudem wollte er der sowjetischen Regierung eine entsprechende Note zusenden und eine Erklärung vor dem Rat des Völkerbunds abgeben. Von diesen Plänen sah Pusta wohl ab, denn die westlichen Großmächte wie auch Regierungskreise Estlands wünschten keine weitere Verschärfung des Konflikts.

Besonderen Unwillen Moskaus erregte die Tatsache, daß der Botschafter in London O. Kallas im Einvernehmen mit K. R. Pusta einen Besuch englischer

Kriegsschiffe in Tallinn zuwege bringen wollte, was aber von der britischen Regierung abgelehnt wurde. Am 14. Januar 1925 äußerte O. Kallas dem Außenminister J. A. Chamberlain den Wunsch, von Großbritannien moralische, diplomatische und materielle Unterstützung zu erhalten. Die britische Regierung lehnte das ab. Dieses Anliegen wurde in Moskau bekannt, die sowjetische Regierung sah darin das Bestreben, Estland in ein Protektorat Großbritanniens zu verwandeln.

Im Sommer 1925 bereitete Pusta energisch die Konferenz Finnlands, Estlands, Lettlands und Polens vor; sie sollte im August in Tallinn stattfinden. Der Außenminister strebte in bisheriger Weise einen politischen Vertrag zwischen den vier Staaten an und setzte einen entsprechenden Entwurf auf, der damals auch das Baltische Protokoll genannt wurde. Darin war vorgesehen, daß sich die vertragsschliessenden Seiten verpflichten, in bisheriger Weise die Zusammenarbeit loyal fortzusetzen, die bestehenden Beziehungen mit neuen Vereinbarungen und Konventionen zu ergänzen, in der internationalen Politik gemeinsame Aktionen zu unternehmen, den Teilnehmerstaaten die Texte der von ihnen abgeschlossenen Verträge und Konventionen zuzustellen. Dabei verpflichtete man sich, die durch die Zugehörigkeit zum Völkerbund entstehenden Pflichten loyal zu erfüllen und die traditionellen Konferenzen der Außenminister zweimal jährlich durchzuführen. Ende Juli und Anfang August weilte Pusta in London, Paris, Brüssel und Berlin, um zu sondieren, wie man sich in Europa zur Schaffung der Baltischen Union verhielt.

In Warschau und Riga wurde der Plan K. R. Pustas gutgeheißen. Am 19. August weilte Pusta in Helsinki und er vernahm vom finnischen Präsidenten L. K. Relander und dem Außenminister K. G. Idman, daß Finnland mit dem Plan des Baltischen Protokolls nicht einverstanden sei. Zusätzlich machte K. G. Idman den Vorschlag, die Tallinner Konferenz nicht durchzuführen und einige für sie vorgesehene Fragen beim Treffen der Außenminister Anfang September in Genf zu erörtern.

Somit konnte K. R. Pusta seine geplanten Ziele nicht erreichen. Die schon früher in einigen estnischen Regierungskreisen bestehende Unzufriedenheit mit der Person des Außenministers gewann weiter an Schärfe und am 5. Oktober 1925 trat er auf eigenen Wunsch zurück. Die außenpolitischen Ziele zeigten sich größer als die Möglichkeiten zu deren Verwirklichung.